

SZÍNEK ÉS ÉVEZREDEK

GÁBOR MIKLÓS

MADÁCH: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

A SZERZŐ KOMMENTÁRJAI EGYES TÖRTÉNELMI SZÍNEKHEZ

ELŐSZÓ
A SZÍNEK ÉS ÉV(EZREDE)EK CÍMŰ FÜZETHEZ
AD LECTOREM
(Te egyike vagy ezen keveseknek)

Első szavam a köszönet szava, amely birkatürelmű családom azon tagjait illeti, akik nem vertek agyon azért, mert minden pillanatban hívtam őket segíteni megoldani a gonosz számítógép ellenséges volta miatt keletkezett leküzdhetetlen gondokat.

Köszönet illeti Guttenberg Brúnót, aki nem csak az iromány formába öntését vállalta, hanem lektorként is közreműködött, anélkül, hogy a blőd szövegek tartalmáért a legkisebb felelősség terhelné.

Hálás vagyok Kati lányomnak az ábrák csinos külalakjának kialakításáért, amelyet egy bűvész sebességével végzett el. Az ilyenkor szokásos színpadi szöveget módosítva: figyeljétek a kezemet, mert nem csalok.

TARTALOMJEGYZÉK

EGYIPTOM: FÁRAÓK, RABSZOLGÁK, PIRAMISOK

**PARADICSOM: UTÓPIÁK A PARADICSOMTÓL A
FALANSZTERIG**

ATHÉN: A NAGY EMBER ÉS A „VÁLASZTÓI”

RÓMA: RÓMAI ERKÖLCSÖK ÉS ÓKERESZTÉNYEK

**KONSTANTINÁPOLY: AZ I. KERESZTES HÁBORÚ ÉS AZ
ERETNEKEK**

**PRÁGA: A CSILLAGOK KÖZELEBB VANNAK HOZZÁNK, MINT
A HÁZASTÁRSOK EGYMÁSHOZ**

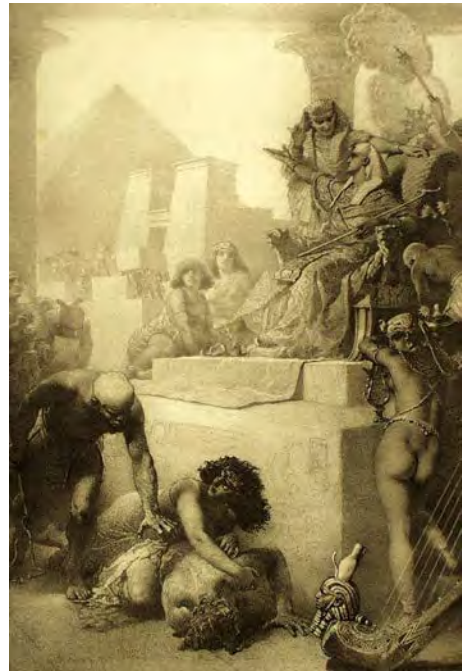
PÁRIZS: A NAGY JÚLIUSI POLGÁRI FORRADALOM

LONDON: A TŐKE TÁTOTT SÁRGA SZÁJA

ESZKIMÓK: AKKOR ÉS MOST

EGYIPTOM: FÁRAÓK, RABSZOLGÁK, PIRAMISOK

Egy másik az ókorban már meglévő nép, amely annyi balszerencse közt, más népekkel ellentétben, máig is fennmaradt, halottaira való megemlékezés jeléül, egy-egy kavicsot helyez el szerettei sírkövére. Voltam országukban, és megértettem, miért e fura szokás. Házínénink meghívott minket – engem és feleségemet – „virágot látni”. Kiderült, hogy náluk abban az évszakban (vagy talán csak azon a héten) virágzik egy nemtudommiyan, sárga, elég csúnya virág. Elautóztunk a hegyekbe, és sok turistával találkoztunk, akik szintén viráglátni jöttek. Ez úgy látszott, nagy esemény arrafelé. Tábla is volt ott, amely sok nyelven hirdette: mekkora büntetésre számíthat az az elvetemült gazember, aki letép egy szál virágot. Ezért van az, hogy virág helyett kavicsot tesznek a sírra. Amelyik síron több a kavics, azt az embert többen szerették, vagy tisztelték.

A fáraók, akik a szomszéd országban, tehát azonos éghajlatú országban uralkodtak, nem várták be, hogy nagy halom kavics gyűljön össze a sírjukon, hanem maguk gondoskodtak tisztelőik nagy számáról. Hatalmas kötömböket hordattak egymásra: így jöttek létre a piramisok, amelyek nagy kiadást jelentettek az ókori költségvetésnek, viszont napjainkban a gúlanéző külföldiek jelentős bevételt hoznak az országnak. Ehhez csekély mértékben én is hozzájárultam.

Sokan úgy gondolhatják, hogy az egyiptomiak semmi mást sem csináltak, csak állandóan meghaltak. Az Akvincum-látogatók hasonlóképpen jogosan képzelhetik úgy, hogy a régi rómaiak térdig érő falak között éltek. Az egyiptomi színnek három szereplője van: a fáraó, a halott rabszolga felesége, és a piramis. Tanult mesterségem okán engedjék meg nekem, hogy a piramist tekintsem a főszereplőnek.

A piramis maga a kőbevésett tökéletesség. Hatalmas, masszív, megmozdíthatatlan, sem elvenni, sem hozzáadni nem lehet. A geometria száraz, szenttelen nyelvén egy olyan sztereometriai test, amelynek négyzet az alapja és csúcsának a vetülete az átlók kereszteződésére esnek. A tökéletes gúla oldalai

egyenlő oldalú háromszögek és ebből következőleg alapjuk oldala úgy aránylik a magasságukhoz mint 1: 0,707-hez. A piramisok arányai nem ilyenek (1:0,62-0,64), de ez mit sem von le csodálatos voltukból.

Itt nyugodott a fáraó, akit, jóllehet népe istenként tisztelt, de maga aligha hitt örökkévalóságában. Tudta, hogy halandó, és egész életében, trónra lépése után elkezdte építtetni síremlékét

Az egyiptomiak gazdag írásbeli örökséget hagytak ránk. Ezért több piramis építészenek (vagy beruházójának) tudjuk a nevét, míg a középkori katedrálisok építőinek a neve zömmel ismeretlen. Lehet, hogy volt egy udvari éritész, aki költségtakarékos, könnyűszerkezetes pályázatot nyújtott be, de pályázatát elvetették, és nem épült fel, ám aligha maradt volna fenn. A sírokat gazdag mellékletekkel látták el, hogy az uralkodó a túlvilágon semmiben se szenvedjen hiányt. Testét is konzerválták a nagy útra. A sírmellékletekből – egy kivétellel – semmisen maradt, mert a sírablók az építők minden trükkös útvesztő próbálkozása ellenére, megtalálták a kincseket. Egy sír maradt érintetlenül a múlt század elejéig, Tutanhamon sírja. Az ott talált tárgyakat a kairói múzeumban állították ki. Nekem legjobban az asztalok tetszettek. Az ébenfaszerű trópusi fából faragott asztallábak olyan karcsú- elegánsak, mintha négyzet-keresztmetszetű fémprofilból készültek volna. Igaz, sírmellékletéről lévén szó, a mesternek nem kellett nagy igénybevételre számítania.

Máig vita tárgya, hogyan építették meg a piramisokat, amelyek soktonnás kőtömbökből állnak? Hogyan munkálták meg a köveket? Vasuk nem volt, a bronz pedig puha fém. Hogyan szállították az anyagokat, amikor egy kerekük sem volt, mert a kereket sem találták még fel? Hogyan emelték a gigászi súlyokat? Amikor még az un. egyszerű gépek közül is csak a különböző karszámú emelő állt rendelkezésükre, hiszen a többihez már kerék kellene (csiga, csörlő). Valószínűleg a szállítást szánokkal oldották meg. Az emelést úgy gondoljuk, kis hajlásszögű rámpákon való vontatással oldották meg. Egy ilyen rámpához a piramis tömegét megközelítő mennyiségű homokra van szükség. És ki építette? Madách még azt gondolta, hogy a rabszolgák dolgoztak korbáccsal felszerelt munkafelügyelőkkel a hátuk mögött. Most a legelterjedtebb vélemény szerint szabad parasztok használták ki a Nílus áradása miatt a földeken nem hasznosítható szabadidejüket az építkezésen. Fennmaradt olyan papirusz, amely szerint fizetést kaptak. Feltárták az építőmunkások városait is, megtalálták a lakóépületek alapjait, a pékségeket, a sörfőző

műhelyek helye szintén megvan. A mindentudó internet valóban csak a görög és római rabszolgákról beszél, pedig mi, valószínűleg a Kommunista Kiáltvány alapján az egész korszakot rabszolgatartó társadalomnak tanultuk.

Nem tartom lehetetlennek, hogy most, amikor a helyszíni kutatásokat egyiptomi régészek vették kézbe a külföldi kutatók (német, angol, francia, később amerikai) tudósok helyett, nemzeti büszkeségtől vezérelve, azt akarják bebizonyítani a világnak, hogy a szabad bér munka intézményét is ők találták fel.

A gúla gondolata nem tökéletes formában pattant ki Hórusz isten fejéből. A fejlődés folyamatát a tudomány már régen feltárta. Az első előkelőségeket nagyon lapos, a nálunk szokásos sírhantokhoz hasonló, alacsony, de épített csonkagúla alakú un. masztabák alá temették. Később egymásra helyezett, csökkenő méretű masztabákból kialakul a lépcsős piramis, amely alá Saquarában Dzsószér fáraó temetkezett. Olyan is volt, amelyiket túl meredek szögben kezdtek építeni, de hogy ne legyen túl magas, középtájon csökkentették az emelkedés szögét, és így jött létre a törtoldalú piramis. I.e.2200 körül épültek a legismertebb gizehi piramisok. Napóleon jogosan lelkesíthette katonáit harcra a piramisok lábánál:”Katonák, 4000 év tekint le rátok”. A Kairó külvárosában álló piramisok, egyikei voltak az ókorban a világ hét csodájának, és ma is ámulatba ejtik azokat is, akik figyelemre se méltatják is az égbenyúló felhőkarcolókat. Kár, hogy a helybeli építési hatóságok engedélyezték, hogy majdnem teljesen körülépítsék a piramisokat, és így csak tenyérnyi sivatag maradt a fenséges gúlák tövében, ahol egy pár teve képviseli a múltat, és sok ezer turista a jelent, akik nehezen találnak olyan nézőpontot, ahonnan az illúzióromboló modern házak nem lógnak be a képbe.

A világ múzeumai telis-tele vannak ókori műtárgyakkal (Párizs, London, Berlin, Budapest, sőt New-Yorkban egy komplett egyiptomi templom is látható, jóllehet ezeken a helyeken semmiféle ókori kultúra sem virágzott. Ezek a felbecsülhetetlen értékű tárgyak jelenlegi helyükre csempészés, megvesztegetés, esetleg vásárlás vagy ajándékozás útján kerültek. Az importot már a régi rómaiak elkezdték, ennek köszönhetően több obeliszka áll Rómában, mint Egyiptomban. Az európaiak – félig-meddig jogosan – azzal védekezhetek, hogy abban az időben a fellahokon kívül helyben csak lord X, vagy marquis Y láthatta volna, most pedig a széles tömegek, köztük lord X lakája is, eljuthat oda, hogy „in locnascendi”csodálja, mint az emberi kultúra gyöngyszemeit.

Az Egyiptom iránti érdeklődés napról napra nő. Nagy foliánsokban tették közre az ottani látnivalókat, főleg azután hogy Napóleon egy katonája hazahozott egy három nyelven írt kőtáblát, amelynek segítségével sikerült megfejteni az egyiptomi hieroglifák titkát. Száz év múlva ott is sikerült volna. A volt gyarmati-félgyarmati országok kormányai perlik is vissza a tőlük kikerült műemlékeket. Szerencsére a fáraók abszolút „ingatlanba” fektették pénzüket, és a piramisok a helyükön maradtak.

Volt egy mondabeli király, aki alsó,- és felső Egyiptomot egyesítette, és akkor jött létre az egységes Egyiptom, amely évezredekig fennmaradt. Állítólag az egyesítést szimbolizálja a fáraók kettős koronája. Azt az egységet és tartósságot, amely a közeli másik tájra, Mezopotámiára egyáltalán nem volt jellemző. Ott sorra buktak meg a birodalmak, míg Egyiptom a római hódításig, nagyjából időszámításunk kezdetéig fennmaradt. Ezt a rendkívüli, a történelmi birodalmak közül majdnem példátlan tartósságot több okkal is magyarázzák. Ezek közül az egyik az, hogy a Nílus szabályszerű áradása- apadása centralizált hatalmat követelt meg az öntözőművek egységes építése és karbantartása miatt. A másik oknak azt tartják, hogy a folyó völgye mindkét oldalon nehezen járható sivataggal van védve, ellentétben az átjáróház-szerű Mezopotámiával. A Nílus az ország ajándéka, mondták a görögök, és, az egyetlen normális folyó. Az egyiptomi követek azt jelentették a fáraónak, hogy Mezopotámiában csodálkozva látták, hogy van két folyó, amelyik visszafelé folyik.

Ezért volt műszakilag szükséges az uralkodó abszolút hatalma, bár feltételezhető, hogy a majdnem kötelező testvérházasságokból, vagy a szintén előforduló apa-leányházasságokból születet kis fáraócsemeték néha lököttek voltak. Egyiptom sokat háborúzott. Céljuk az volt, hogy a mai Izraelen, Jordánián, Szírián keresztül, meghódítsák a szintén termékeny Tigris- Eufrátes közötti Mezopotámiát. Ez a nagyratörő terv csak a rómaiaknak fog sikerülni sok évszázaddal később. Egyiptom történelme során csak egyszer került rövid ideig idegen uralom alá: a Hixoszok ismeretlen eredetű népe foglalta el Nagy Sándor után a görögök vették birtokukba, nem vetettek véget a helyi kultúrának. Még épültek régi modorban templomok, de Kleopátra már görögül beszélt, és a toponlévő Alexanriában virágzó kultúra is hellenisztikus volt.

Eddig főleg a dinasztiák Egyiptomáról beszéltünk, amely ie. 30-ig tartott, amikor lezajlott az actiumi csata ahol eldőlt, hogy a római világ nyugat, azaz Octavianus, vagy a keletet képviselő Antonius-Kleopátra duó kezébe kerül. Nyugat nyert és ezzel

félezer évvel meghosszabbodott a nyugat primátusa a Római Birodalomban. Ezután mindenképpen keletre került a súlypont, ahol is ugyan nyögvenyelősen, de mégis ezer évig fennmaradt.

Kelet Bizánc formájában még egyszer a VI században vissza akarta hódítani a volt római birodalom nyugati felét, de ez már egy más történet, amelynek Egyiptomhoz nincs már köze. Kelet, ha egyáltalán lehet ezzel a tartalmatlan általánossággal élni az arabok által képviselve a VIII. század elején, - a törökök által képviselve a XIV. század elején próbálták meghódítani Európát. Eddig Európa mindkét kísérletnek ellen állt Vajon lesz - é és mikor újabb kísérlet? A kávéházi közbeszéd számít ilyenre.

A piramisok 3000 évig épültek Egyiptom földjén csekély változtatással. Az utolsót az iu. IV. században építették.

UTÓPIA A PARADICSOMTÓL A FALANSZTERIG

Régen minden jobb volt.

Valószínűleg sokan, ha nem is mindenki, így érzi. Talán azért, mert az eltelt idő hossza és annak érzékelése a megélt évek számától függ. Azelőtt egy évbe több minden belefért: egy év egy tízévesnek élete egytizede, egy 50 évesnek – 2 százaléka. Azon kívül fiatalabbak is voltunk, és ez minden szempontból előnyösebb, és a később megszerezhető tapasztalat hiányát nem is érzékeljük, mert nem is tudunk róla. Ez az érzés ősidők óta létezik.

A Bibliában már szerepel az Édenkert, ahol paradicsomi állapotok uralkodnak. Az első emberpár pucéran járkal, ezt meg is teheti, hisz a szöveget nem Grönlandon írták. (Komoly tudósok keresik az Édenkert helyét. Jelenleg a befutó jelölt – Mezopotámia.) A használt nyelv is vita tárgya volt, a megoldás értelemszerűen a tudós állampolgárságától függött. (A magyar nyelv is természetesen szóba került.) A kert lakói nem tudtak semmit, viszont örök élet várt rájuk.

Ez nem nagy öröm számukra, hisz a halálról sem volt fogalmuk. Hat tudtak volna róla, akkor se izgatta volna őket, mert a fiatalok számára ez ködbevesző, távoli perspektíva. Ezen kívül Ádám és Éva nem tudták azt sem, hogy nemük különbözősége finom örömeiket tartogat számukra. Igaz, Éva jobb híjján szeplőtelenül fogant (és mint ilyen, a Biblia második könyvében szerepel egy féltestvére). A Tragédia végén kiderül, hogy neki magának azért van hová tegye a fügefalevelet.

Így tehát a „paradicsomi állapot” igencsak fals metafora. Ha egy utazási iroda „A megtalált Paradicsom” címen hirdetne társasutazást, valószínűleg nem sokan fizetnének be erre az útra. A régi görögöknél is előfordult a múlt piedesztálra emelése. Az első költő, akinek a versei túléltek az évezredek, a múltat aranykornak, saját korát pedig az értéktelen vaskornak tekintette. Ebben annyiban tévedett, hogy ő az ie. VIII században, tehát a bronzkorban élt.

Vegyünk egy szélsőséges példát arra, hogy „régen minden jobb volt”. Gondoljuk el, egy idős német polgár emlékezetében

hogyan él az ifjúkora, amelyet a náci korszak viszonylag rövid 12 éve alatt élt át? Ha fajilag, vagy politikailag nem tartozott az üldözendők közé, mire emlékszik ez a bácsi? Tisztességesen megélt, a pénz szilárd volt, és dolgozhatott. Rend és tisztaság volt az országban. Igaz, behívták katonának, de ez a világ rendje. Apját és nagyapját is besorozták, ők is eleshettek a csatában. A látott filmek alapján nem gondolom, hogy a német hadseregben szolgálni kellemetlenebb volt, mintha egy másik hadseregbe hívták volna be.

A Biblia címen összegyűjtött történelem- és mitológia-gyűjtemény is utópiával kezdődik, és a magyarul Jóhírnek nevezett második kötet is utópiával végződik, tehát a témánkba vág. Az Evangélium főhőse egy zsidó vándorszónok-rabbi, Józua-ben-Jehova, az Isten-ember, akit közönségesen Megváltónak, vagy Jézus Krisztusnak hívnak, az idővel a Földön megvalósuló Paradicsomot ígerte. Amíg élt, megváltó küldetését egy tucatnyi híve sejtette, de amikor a római helytartó, mint politikailag veszélyes elemet kivégeztette, és teteme eltűnt a sírból, ez számukra feltámadását jelentette. Híveinek száma egy tucatból milliárdokra nőtt.

Ebben a fantasztikus sikerben a párszáz évvel utána élt és szintén misztikus körülmények között a mennybe lovagolt másik próféta veheti fel a versenyt. Mohamed próféta hívei is milliárdos nagyságrendben imádkoznak hozzá naponta ötször. Ez a versenytárs-próféta a híveinek csodálatos és nagy gyakorlattal rendelkező ingyen-hurikat (német szó) ígért. Ez az a zaftos szerelmi utópia nem a hívők számában jelentett konkurenciát, hanem az iszlám – természetesen handzsárokkal támogatott – „blitzkrieg”- szerű elterjedésében mutatkozott meg. Egy század alatt elterjedésének területe meghaladta a hajdanvolt Római Birodalom teljes területét, és eljutott oda is, ahová európai ember csak évszázadok múlva tehette be a lábát.

Ennél az időnél jóval korábban, körülbelül azidőtájt, amikor az édenkerti legendát felvették a még tekercs alakú szent könyvbe, egy nagy görög bölcselő megírta - szintén tekercsformában - a saját könyvét az „Állam”-ról. Nagy tapasztalatot szerzett az összehasonlító államtudomány területén, mert Görögországban annyi volt az állam, mint égen a csillag vagy, hogy hasonlatunkat a politikai földrajz területéről válasszuk, annyi, mint a Német-római Birodalomban. Platón azon túl, hogy elemzi a különböző

államformák előnyeit, de főleg hátrányait, azt is megálmodta, hogy milyen legyen az optimális állam. Ezt a jövőben majd a tudósoknak kell irányítaniuk 35 évi felkészülés után. Ebben az államban nem lesznek se gazdagok, se szegények. Mert aki gazdag, az nem figyel a munkájára, mert csak az élvezeteket kergeti, aki szegény, az nem tudja megszerezni a munkájához szükséges anyagokat és szerszámokat. Azt is tudta Platón, hogy a törvények természetellenesek, mert az emberek természetes állapota az ököljogon alapul. Ezért az elesettek védelméről külön testület, a szerzetes-szerű életet élőkből válogatott őrök gondoskodnak. (Lásd Darwint, akinél ez az „ököljog” persze csak az állatokra vonatkozik, de rövid úton kiterjeszthető az emberekre is.) Ebben az ideális államban a gyerekeket nem a szülők, hanem hivatásos nevelők nevelik. Ügyelni kell arra is, hogy megfelelő párokat válogassanak össze, mert csak így születhetnek jó minőségű gyerekek. A házasulandókat megvizsgálják azért, hogy jó minőségű utódok jöjjenek létre. Egy paphoz, aki a tudományokban való elmélyülés miatt gyenge, egy erős akaratú nőt kell választani. Egy rabiátus férfiúhoz szelíd feleség való. Ez a gondolat komolyan felmerült korunkban is, és végletes formában teljesült. Eugenika (fajnemesítés) címén oda vezetett, hogy kiirtották a gyengeelméjűeket, és egész népeket igyekeztek nagyüzemi módszerekkel kiirtani.

A jövő államából száműzni kell a művészeteket is, amelyek a létező valóságnak, a dolgok eszméjének utánzatait, azaz a dolgokat tudják csak utánózni. Platón kései kollégája, Hegel ezzel szemben azt vallotta, hogy a művészet feladata az, hogy érzékeltetni tudja a lényegét. Anyag és szellem, jelenség és lényeg, az elnevezés (nomen), vagy a létező (reália) fogas kérdésének megvitatása végigkíséri a filozófia és a nyelvtudomány egész történetét, de még nem oldódott meg, mert inkább hittétellé vált, mint tudományos tétellé.

Ami az államvezetést illeti, századukban senki sincs Platónnal egy véleményen. A gyakorlat sem igazolja, hogy nagy tudósok nagy államférfiak lettek volna. Lenin éppen fordítva, azt írta 1917 nyarán, hogy az államvezetés nem olyan nagy was ist das, és egy gyakorlott postatisztviselő is el tudja látni. Ezt még azelőtt írta, hogy az óriási ország vezetését átvette volna. Nem is írhatott mást, mert nem akart, de nem is tudott volna támaszkodni az államvezetésben járatos - különben is leszerepelt - elemekre.

Platón könyve a történelemben végig ismert volt, és egy csomó utópia – kompilláció forrásául szolgált. Az újkor hajnalán sok utópia született, és a sor még nem fejeződött be. Az utópia

helyszíne lehet egy távoli lakatlan sziget, ahová az emberek valamilyen rendkívüli módon - például hajótörés miatt –kerültek, és ott a valóságos élettől függetlenül alkotják meg a boldog, tökéletes társadalmat. Történhet fordítva is: egy távoli szigetről kerül hozzánk egy bennszülött, és friss szemmel meglátja a mi társadalmi fonákságainkat. Ez az utópia negatív formája.

Az utópia görög szó és seholországot jelent. Itt rend és boldogság uralkodik. A gyerekeket az állam neveli, ha rosszkodnak, nem kapnak enni, viszont kiskorukban már fizetést kapnak. Arra nevelik őket, hogy abban a munkakörben tevékenykedjenek, amelyet előírnak számukra, mert így tölthetik be legfontosabb hivatásukat, az állam javának előmozdítását.

Az ókori gondolatot a reneszánsz korban felmelegítették. Maga az utópia szó is ekkor született, egy angol jogász és államférfi könyvének címeként. A szerző, Morus Tamás az aktuális király, VIII. Henrik haragjának áldozata lett, de nem írása miatt, hanem politikai okból. A király lefejeztette, mert ellenezte Henrik válását és új házasságát, ami a pápasággal való szakításhoz vezetett. Az új nász nem is tartott sokáig, mert a friss arát a király szintén lefejeztette.

A XIX. században az utópisták a gazdasági élet fejlődése, az új osztályok kialakulása nyomán felmerült új kérdésekre sajátos válaszokat kerestek. A társadalmi egyenlőség problémája amióta a világ világ, mindig foglalkoztatta az erre hajlamos elméket. A zsidóságban és az ókereszténységben is felmerült az az igény, hogy a javakat az Isten adta, és ezeket igazságosan kellene elosztani. Az egyenlőségre való törekvés mozgatta egyik-másik eretnek irányzatot, amelyeket az egyház vagy magába olvasztott, vagy elégetett könyvestől – hívóstól együtt.

Az ipari forradalom, a tömegtermelés, a városok robbanásszerű felduzzadása szörnyű viszonyokat hozott létre. Az angol parlament is szociális törvényeket fogadott el, és a filantrópok a fejlett országokban azon elmélkedtek, hogyan enyhíthetnék a nép látható, sőt szagolható nyomorúságát. Ezeket a bölcselőket nevezi a Kommunista Kiáltvány (némi lenézéssel) utópista szocialistáknak, mert eszköztárukban nem szerepel az egyedül célravezetőnek hirdetett osztályharc, de műveikben Marx és Engels találtak nekik szimpatikus vonásokat. Ezért is tekintik őket eszmei előfutárjaiknak. Különböző társadalmi háttérű szerzők voltak, de a munkásság nem képviseltette magát. Ezt Marxék nem is várták volna, mert ők is úgy gondolták, hogy a forradalom lángját külső, művelt erőknek kell lángra lobbantaniuk.

Saint-Simon egy elszegényedett arisztokrata közíró volt (1750-1825), Fourier is egy elszegényedett bourgeois-ként írta sokkötetes munkáit (1772-1837), Robert Owen, nem csak írt, hanem termelő kommunákat szervezett szerte Európában, sőt Amerikában is, és ebben ment tönkre (1771-1858)

A falanszter szót maga Fourier találta ki egy ókori katonai műszó alapján, ami ott zárt harci alakzatot jelentett. Fourier szerint a cél az egyetemes boldogság, ami annak ellenére elérhető, hogy a társadalom a fizikához hasonlóan, Newton törvényei szerint működik. Fourier is beosztotta a társadalom történetét korszakokra. Első volt a paradicsomot jelentő öskommunizmus, majd a vadságon és patriarchátuson keresztül eljutunk az aktuális civilizáció korához, amelyet ő degenerációnak tekint. Ennek bukása után kell következnie az általános harmóniának, amely ugyan nem lesz mentes a magántulajdontól, az osztályoktól és az adóktól sem. Az új rendszerben racionális munka,- és településszervezet fog kialakulni:

A FALANSTER. Ez, mint épület négyemeletes lesz. A leggazdagabbak a legfelső szinten, a legszegényebbek a földszinten fognak lakni. A társadalmi együttműködés a termelékenység hatalmas fejlődéséhez fog vezetni. A jólét alapja a munka, és az ember érdeklődésének megfelelően választhat munkát.

A nem kívánatosnak tekintett munkát magasabb bérrel fogják honorálni.

Az építészeknek, mint a többi gondolkodó embernek természetesen volt víziója a jövőről, de ezt csak rajzban tudta kifejezni. A léptékhelyes rajzot, amely már alkalmas arra, hogy ennek alapján házat lehessen építeni, a perspektívaszerkesztés szabályaival egyidőben, a reneszánsz korban a XV. század elején fedezték fel. Addig is épültek házak, nem is rosszabbak, mint a tervrajz feltalálása után, de az építkezés fából faragott modellek alapján történt. Ezért nem beszélhetünk a középkort megelőző években építészeti utópiákról. Persze közben még fel kellett találni az ábrák sokszorosítására alkalmas nyomdatechnikát. Ez is megtörtént. Kész az arzenál! Jöhetnek az utókor ítéletére és nem a tervezési díjra számító utópista építészek.

Egy észak-olasz építész, Scamozzi (1552-1616) kétkötetes mintakönyvében közölte az általa ideálisnak elképzelt város alaprajzát. Arra nem is mert gondolni, hogy nem lesznek

háborúk, és városát a kor legmodernebb ún. „olaszbástya” védelemmel javasolja ellátni. A városba 9 kapun keresztül lehet bejutni és a 9 sugárirányú út mind a főtérre fut be. Itáliában szokatlan módon a székesegyház és a városháza ugyanazon a téren áll. Történelmi okokból a középkori városoknak két, világi és egyházi központjuk szokott lenni. Gondoljunk például Londonra (a Westminster és a Tower). Scamozzi hatása nem ebben a várostervben mutatkozik meg, hanem födije, Palladio századunkig ható művének propagálásában. Ez a hatás nagyon erősen rányomja bélyegét az angol és különöse a rövid múltra visszatekintő amerikai építészetre (Fehér Ház).

A Nagy Francia Forradalom környékén több építész alkotott soha meg nem valósult, csak szép tusrajzokban megcsodálható épületeket, amelyek síma, dísztelen felületükkel előhírnökei lehetnek a modern XX. századi építészetnek, amelynek egy kiemelkedő bécsi mestere az mondta, hogy az emberevők és börtöntöltelék rablók díszítik magukat, tehát a díszítés: bűn. A tervezett épületek formája is szokatlan, a térgeometria alapeseteit használják: gömb, gúla és kúp. A XX. század meg nem valósult álmait láthatjuk a fiatalon, az I. világháborúban elesett Sant’Elia rajzain. A művész a futurista mozgalom tagja volt, és mint ilyen, az erőt és a mozgást istenítette. A futurista mozgalom egy része a fasizmus felé fordult. Mások a forradalmi lázban égő Szovjetunióban vélték megtalálni az erőt és a művészeti tabularázára alapozva remélték megvalósíthatni újszerű építészeti álmaikat. Ugyanez mondható el a költészetről is. Közvetlenül az októbert forradalom után nagy fejlődés mutatkozott a kultúra területén. A nagy nyomorúság és a polgárháború mindet elfedett, de a háború előtti próbálkozások előtt megnyílt a lehetőség. Az orosz művészet- és irodalomtörténet a 10-es éveket ezüstkornak tekinti, amely megközelíti, de nem éri el a XIX. századi aranykort. Ebben az általános fellendülésben az építészet is rész vett, de természetesen csak idea-tervekkel, mert valódi építészeti alkotó tevékenység szóba sem kerülhetett. A sok futurisztikus terv közül most elégedjünk meg Tatlin (1881-1953) művével, a III. Internacionálé központjának tervezett, és 400 méter magasnak elképzelt épületével, amelynek csak a makettje készült el 1920-ban. Ez egy henger, gúla és egy félgömb alakú építmény lett volna, amelyet egy nagyon dinamikus ferde tengelyű kettős övez. Tatlin nem istenítette a gépeket, hanem, igazi művész módjára átlényegítette a technikát művészetté.

A modern építészet szeretve kiátkozott atyjának Le Corbusiernak (1887-1965) egyetlen futurisztikus tervét mutatom

be a "Plan Voisin"-t amely Párizs központjának rekonstrukcióját célozta. A terv elkészítését, amely kiemelten foglalkozott az egyre növekvő gépkocsi-forgalommal, autógyárak (a Peugeot, a Citroen és az azóta megszűnt repülő- és automobilgyár, a Voisin) szponzorálta. Innen a terv címe, amely 50 év múlva, másutt és más formában, meg is valósult a Rond Point de la Defence területén. Szerintem pont olyan barátságtalan let ta megvalósult Defence-negyed mint Corbusier eredeti terve, amely a város központjában, annak lebontása után, tucatnyi felhőkarcolóba gyűjtötte volna össze a szükséges irodahelyiségeket. A hivatali terület számára a terv 280 hektárt szánt. Az elbontandó terület nyugaton a Louvre utcától, keleten a Republique térig tartott volna. Délen a rue Rivolitól a magyar költészetből ismert Gar de L'Estig húzódott volna. A terület műemlékei közül 16 épen tartható, és szélesebb perspektívából szemlélhető lett volna, úgy mint most a Notre Dame főhomlokzata, amelyet a XIX. századi rekonstrukció szabadított ki a középkori épületek közül. A terv szerint a területet egy 120 méter széles kereszteződés-mentes autópálya tárná fel az immár sétáló utcává vált Champs Elisées-vel párhuzamosan. A beépítettség mértéke csak 5% lenne, a jelenlegi 95% helyett. A fennmaradó területet parkok és autóparkolók foglalnék el annak köszönhetően, hogy az épületek magasra törnek, de a látvány nem hasonlítana a zsúfolt Manhattan ijesztő összevisszaságára. Századunk közepén ugyanitt nagy bontásokkal járó és eléggé vitatott rekonstrukció zajlott le, ám jelentősen kisebb területet érintett, mint a Corbusier-féle nagyvonalú terv. Lebontották például a III. császárság korában épült, és még mindig jól hasznosítható, sokhajós, acélszerkezetű vásárcsarnokot a Les Hallest, Párizs gyomrát, ahogy Zola elnevezte, amely tökéletesen megfelelt volna a Pompidou Központ funkciójának, félpénzen.

Párizs átélt már egy óriásisi rekonstrukciót, amelyet a város prefektusa, Haussman báró vezényelt le a XIX. század közepén, és a középkori városképből semmi sem maradt. Amit ma látunk (és szeretünk), ennek a felújításnak az eredménye. Ha a „Plan Voisin” megvalósul, Párizs akkor is valószínűleg tetszene, bár másmilyen lenne, mint ma.

Napjainkban az utópisztikus irodalom tudományos-fantasztikus címszó alatt virágzik (magyarul: sci-fi). Ennek klasszikus formáját Verne Gyula könyveiben találjuk meg. Van, aki a

történelmi regényt úgy osztályozza, hogy van olyan, amely a jelen múltjával foglalkozik, azaz olyan korról, amelynek szereplőivel a szerző még találkozhatott. Ilyen könyv például a Háború és Béke, melynek a története 1805-ben kezdődik és a szerző 1828-ban született. És van olyan, amelyik a régmúltban, akár az ősember korában játszódik. Átfordítva Heller Ágnes ötletét, van olyan sci-fi, amely a jelen jövőjében játszódik. Ilyenek a Verne regények, amelyek az akkori időben élő kortársak fantasztikus kalandjait mesélik el. A baltimori Ágyú Klub nyugalmazott tüzérei elrepülnek a Holdra, egy gazdag indiai herceg 20 ezer mérföldet utazik a Nautilus tengeralattjárón a víz alatt, Robúrának van repülőgépe, stb., stb. Ezek a találmányok a szerző korában már a „levegőben” voltak és a korabeli Élet és Tudomány-szerű lapok tele voltak a hasonló felfedezésekkel, amelyek azóta meg is valósultak. A fenti eszmefuttatás alapján megkülönböztethetünk olyan fantasztikus regényeket, filmeket, tv-sorozatokot, sőt társas- és videojátékokat, amelyek vagy a távoli jövőben, vagy távoli galaxisokon játszódnak, és a ponyva szerepét töltik be, sokszorosan nagyobb és szélesebb kör elérését biztosító műszaki lehetőségek birtokában.

Eddig főleg pozitív – legalább is a szerző szándéka szerint pozitív – utópiákkal foglalkoztunk. Ezek zömét a mai olvasó kapásból elutasítja, vagy ami megvalósításra került, megbukott. Készültek eleve negatív utópiák is, amelyek a korokban fennálló rendszert úgy bírálják, hogy nem tetsző vonásait abszurd méretekig felnagyítják, és ezt a torzító tükröt tárják olvasóik elé: „lássátok, hogyan éltek!”. Ilyen cézzal íródott a Gulliver századokkal ezelőtt, vagy korunkban a „Szép Új Világ”, és az „1984”, amely a jövő rémképét vetíti elénk. Ugyanezt a feladatot tűzte maga elé a filmművészet területén régebben a „Megapolis”, és újabban a „427 Celsius fok” című film.

Az Ember Tragédiája is úgy van kitalálva, hogy a darab idegenvezetője, Lucifer minden társadalomnak a fonákját mutatja be, legyen szó a múltból, vagy vetítse előre a jövőt. Tárgyunk szempontjából a Paradicsomi Szín és a Falanszter az érdekes.

Hiába biggyesztette a végére azt a pár optimista szót, az Ember Tragédiája – pesszimista darab.

A NAGY EMBER ÉS „VÁLASZTÓI”

Az idős, szupermatróna-korú Pallasz Nagylexikon még mindig kívánatos menyecske. Ha a lexikonok eladó lányok lennének, én biztos őt választanám, annak ellenére, hogy ágyban nem olvasható. Idén múlt 115 éves, mert viszonylag rövid, 6 éves vajúdás után született. 1897-ben jelent meg a befejező 16. kötete. Lexikonéknál ez tisztes kor, annál is inkább, mert úgy tűnt, hogy modern elektronikus öccse alaposan megverte, és a padlóra küldte. Lehet, hogy megismétlődik a színház és a mozi története, amely versengést a színház túlélte. Most is hirdetik a híres angol lexikon magyar nyelvű kiadását. Bezzeg az öreg Pallas eredeti, magyar munka volt. Kis mikroadalék korunkhoz.

Sok-sok évvel ezelőtt éppen Londonban vendégeskedtem sógoromnál, amikor felkereste egy könyvügynök és eladásra kínálta az Enciklopedia Britannica teljes új sorozatát. A sógor kötélnek állt és aláírta a megrendelési nyomtatványt. Erre az ügynök lement a ház előtt parkoló kocsijához és ajándékkul felhozta a lexikon XVIII. századbeli első háromkötetes első kiadásának reprint másolatát. Akkor én, friss nyelvvizsga-bizonyítvánnyal a zsebemben még jobban tudtam a nyelvet és érdeklődéssel lapozgattam a könyvet. Megtudtam, hogy a fele a hajózásról, a hajók építéséről és az erre alkalmas fákról szól.

Nem lehet véletlen, hogy a könyv, mint műfaj – legalább is az én lassan leköszönő generációm számára – megtartotta varázsát. A könyvnek illata van, az olvasás esztétikai élmény. A könyv úgy viszonylik az internethez, mint a szexfilm a szerelemhez.

Mit ír a mindentudó Pallas Miltiadeszről, az athéni szín főszereplőjéről? Miltiadesz athéni hadvezér, i.e. 524-ben archon Athénben. A nép beválasztotta ama 10 sztrategosz közé, akiket a küszöbön álló háborúra való tekintettel választottak. Sikerült a döntő csatát megnyernie Marathonnál (i.e. 490 szeptembere) Ekkor fejébe szállt a győzelem mámore, és erejét túlbecsülve,

olyanra vállalkozott, ami tehetségét felülmúlta: a háborúban kétszínű politikát követő szigeteknek a megfenyítése. A szerencse hátat fordított a marathoni győzőnek. A vállalkozás megbukott, ő maga egy balesetben megbetegedett. Ez alatt vád alá helyezték, mint olyant, ki a népét megcsalja, és annak bizalmával visszaél, miért is 50 talentumnyi bírságra ítélték (a Pallas szerint ez 235.750 akkori koronának felel meg), minthogy pedig ilyen nagy összeggel nem rendelkezett, börtönbe vetették, hol sebeiben meghalt.

Madách céljának megfelelően, nem a hübriszre hegyezte ki a sztorit és a valóságosnál még tragikusabb, drámaibb befejezést talált ki. Hisz az igazi történet szerint a „demagógoknak” igazuk volt. És így a jelenet lényege, a kiváló egyéniség bukása a megvesztegethető tömeg megvásárolt nyomása alatt nem derült volna ki, és nem sikerült volna a tömegdemokráciát a sárba taposni.

A perzsák elleni háború a görögök Nagy Honvédő háborúja volt és örömmel újságozhatta el a holtfáradt lihegő küldött, hogy a mozaik görög Dávid legyőzte a perzsa Góliátot. Nem voltak egy súlycsoportban. Perzsia meghódítására nem is gondolhattak. Céljuk csak az lehetett, hogy megvédjék magukat és a Kis-Ázsiában lévő, az ellenség által legjobban veszélyeztetett területeiket. A lakosságtöbblet elhelyezésére elégségesnek mutatkozott gyarmatok alapítása Kis-Ázsiában, a mai török-riviérán, Szicíliában, a Magna Greciának nevezett Dél-Itáliában, valamint a Fekete tenger partján.

Csak most, a végveszély pillanatában tudtak az egymással állandóan acsarkodó görög államocskák összefogni Athén vezérlete alatt.

Ez volt Hellas fénykora, Periklész, és a klasszikus görög művészet csillagórája. Ezután elkezdődött az úgynevezett peloponézusi háború, amelyben Spárta legyőzte Athént, amely soha többé nem tudott felkapaszkodni a csúcsra. A görögség nagy területrabló, imperialista háborúra csak azután vállalkozhatott, miután egy északi göröglakta állam, Macedónia fokozatosan elfoglalta Hellász egész területét, és azt saját uralma alatt egyesítette. Ezt a macedón király, Philipposz hol harccal, hol diplomáciai manőverekkel érte el. Meg kell jegyezni, hogy a mai Macedónia lakói nem görögök, hanem elszlávosodott törökök, mint a bulgárok. Országuk elnevezése eléggé irritálja

Görögország csőrét, főleg azóta, amióta a megszűnt Jugoszlávia romjain egy önálló Macedónia született.

Az így egyesített Hellász trónjára, Philipposz halála után, fia Alexandrosz, ismertebb nevén Nagy Sándor, egy ambiciózus, tehetséges uralkodó került. Görög katonái élén átkelt a Boszporuszra, és meg sem állt Indiáig. Ilyen volt a görög villámgyarmatosítás.

Érdeemes ezt összehasonlítani a kortárs és tulajdonképpen szomszédos Róma gyarmatosító politikájával. A Római Birodalom Lácium központjából, a Város (urbs) hét halmától indult el. Rómát ugyanakkor alapították, amikor elkezdődött az olimpiai játékok sorozata, amelyik, mint „treuga dei”, (isten békéje) egyike volt azoknak az eseményeknek, amelyek bizonyos kapcsolatot jelentettek a különböző városállamok között. Ezek hol futó szövetséget kötöttek, hol elhúzódó háborúkat viseltek egymás ellen. A másik összekötő kapocs a delfoi jósda volt, amelynek próféciáit minden városállam küldöttsége kikérte. A jóslatokat mindenki elfogadta, és azoknak megfelelően cselekedtek, már amennyit megértettek a transzba esett jósnő zavaros mondataiból. A közös nyelv akkor sem kötötte össze Hellász civakodó népeit, mint ahogy 2500 évvel később sem akadályozta meg a szerb-bosnyák-horvát testvérháborút.

Róma fokozatosan, lépésről lépésre terjesztette ki uralmát. Először a honi félsziget népeit vonták uralmuk alá, majd a Földközi tenger lett római beltengerré. Terjeszkedtek más irányokba is, de mindig úgy hogy az új provinciák csatlakoztak az anyaországhoz. Kezükbe került a mai Franciaország Gallia néven, a mai Portugália és Spanyolország Hispánia néven. Ők uralták Germánia néven a német és osztrák területeket és a Dunántúlt is. Ez lett a Pannónia provincia. Övék lett az egész Balkán, Hellással együtt valamint a mai Románia egy része Dácia néven. A távoli ázsiai hódításokról még nem is esett szó. 400 évig elfoglalva tartották Anglia déli felét is. Ez a győzelem sorozat fél évezredet vett igénybe és a meghódított terület egy része majdnem 2000 évig római maradt.

A görög blitzkrieg tíz évet vett igénybe és csak a megálmodója, Nagy Sándor élete végéig tartott. A megszerzett terület közel azonos volt a Római impérium területével. A nagy hódító halála után, az alvezérek felosztották egymás között. Az óriási területen egypár Alexandroszról elnevezett város néven kívül a görög uralomnak semmi emléke sem maradt.

A volt római birodalomban sok országban megmaradt a latin nyelv pontosabban az abban az időben beszélt latin változott a

nyelvfejlődés szigorú szabályai szerint a mai román, vagy másszóval újlatin nyelvekké. Ezeket a nyelveket Európa lakosságának egyharmada anyanyelvként használja. A Romániában használt nyelv hordozói beköltözés útján kerültek a hajdani Dácia-provincia területére és nem a dákok leszármazottai. Az ottani hazafias nyelvészek és az ugyancsak hazafias hatóságok előszeretettel adnak a helyiségeknek ál-dák neveket, jóllehet ilyenek nem maradtak fenn a földrajzi elnevezések között, pedig folyónevek két- három ki- és betelepülő nép mozgását is változás nélkül túl szokták élni.

Angliában is kis híján egy újlatin nyelv vált uralkodóvá, de nem azért, mint a többi országban, ahol római uralom volt. Angliát a XI. században elfoglalták az immár franciául beszélő normannok. Ők adták az uralkodókat, és belőlük került ki az uralkodó osztály. A hivatalos iratokat még a XV. századig franciául fogalmazták, de végül mégis az angol-szász nyelv kerekedett felül. Így az angol dupla nyelv lett: sok-sok szónak meg van a francia eredetű párja kis stiláris különbséggel (to commence - to start). Nemhiába mondja Walter Scottnál a paraszt: amíg őrzöm a disznót addig pig, amikor az uraság asztalára kerül, akkor porc a neve.

A rómaiak az i.e. II. században bekebelezték Hellaszt, de nem befolyásolták a görög nyelvet. A latinok – saját mitológiájuk szerint – a menekülő trójaiaktól származnak, annál többet köszönhetnek a görögöknek. Szótáruk tele van görög szavakkal.

A latin kultúra erősen a görögök hatása alatt fejlődött ki. Az isteneik görög kollégáik fordításai. A római elit később görögül beszélt Itáliában legalább is a kultikus épületek terén az építészek a görög mintát követték. Ugyan ezt tették a költők, a drámaírók és a szobrászok is. Új típusú feladatoknál, a római építészek is új megoldásokat találtak és új anyagokat (beton), és új szerkezeteket alkalmaztak (boltozat), amelyeket a görögök nem ismertek.

A római katolikus egyház egészen a múlt század közepéig ragaszkodott az univerzálisnak elképzelt latin nyelvű liturgiához, és csak prédikációt hagyta meg a hívők anyanyelvének. Ennek köszönhető az első fennmaradt magyar nyelvű szöveg, a Halotti Beszéd.

Az ortodox vallás nem ragaszkodott a görög nyelvű liturgiához. Ott minden nép a saját nyelvén dicsérte az Urat. Szapulása értelemszerűen mindenütt az anyanyelven folyik.

A kelet-római birodalom, Római Birodalom néven, Bizánc székhellyel és görög hivatalos nyelvvel, ezer évvel élte túl római

testvérét. Nem tudom, hogy törzsterületén túl terjesztette-e a görög nyelvet, mert a neki alávetett népeket elsodorta az arab, illetve a török invázió.

A latin nyelv még azokban az országokban is sokáig a tudományos kommunikáció közös nyelve maradt, ahol nem az újlatin nyelvet használták. XVII. századig minden valamire való tudós latinul értekezett, társaival latinul leveleztek. Ezek a levelek voltak hivatottak kiváltani a még nem létező folyóiratokat. Így fordítók nélkül megértették egymást. Latinul írt Kopernikusz, Kepler, Newton, Leibnitz. A magyar Bólyai János is latinul közölte alapvetően forradalmi tanulmányát apja könyvének függelékeként. Ez már elég későn, a XIX. század közepén történt.

Két országban, Magyarországon és a lengyeleknél maradt legtovább használatban a latin nyelv. Magyarországon 1844-ig hivatalos nyelv volt a latin.

Egy hazai publicista sajnálkozva állapította meg: kár, hogy II. Józsefnek nem sikerült bevezetnie a német általános használatát. Írországi Naplójában Boldizsár Iván azt írja, hogy bezzeg az írek áttértek az angolra és íróik - Swift, Shaw, Joyce – beírták magukat a világirodalomba, de semmivel sem rosszabb magyar kollégáikat az érthetetlen turáni nyelvük miatt a kutya sem ismeri. A latin hivatalos rangja azért maradt fenn nálunk, mert a latin holt, politikai értelemben semleges nyelv és egyik nemzetiségnek sem sérti az érzékenységét.

A régi magyar politikai- és memoáriródalom gyakorlatilag makaróni nyelven íródott. Így hívják azt a nyelvet, amely egyik nyelv grammatikáját és egy másik nyelv szavait használja. Ez még jóval később, az 1800-as évek második felében is működött. Jókai összes műveihez is csatolni kellett egy kétkötetes szótárt, amely tartalmazta a regényeiben előforduló és Jókai által ismertnek vélt, de a mai olvasó által már nem ismert szavakat.

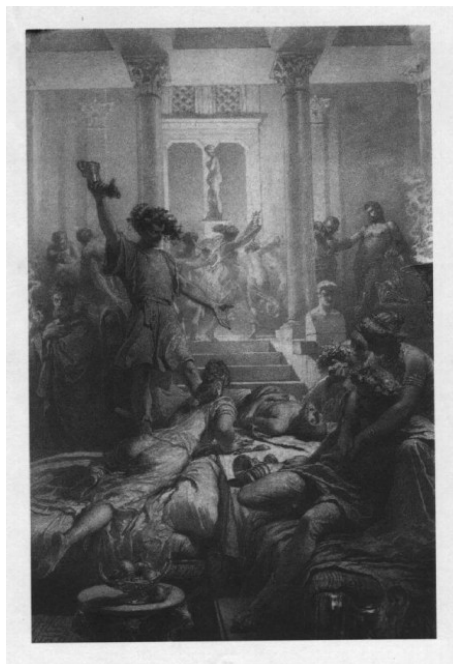
Lengyel barátaink latin-mániáját jól tükrözi a velem megtörtént eset. Munkahelyemen a Budapesti Műszaki Egyetemen, az egyetem 200 éves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen felkértek arra, hogy legyek az egyik szinkrontolmács. Az üdvözlőbeszédeket mondók között szerepelt a krakkói egyetem rektora is, aki mondókáját latinul mondta el. Szerencsémre váltótársam, egy jóval idősebb kolléga tudott latinul, és így nem bögtem le.

Párszáz évvel ezelőtt nem lett volna szükség szinkrontolmácsokra. Nem volt abszurd az a gondolat, ami felvetődött az Európai Unióban, hogy bocsájtsák szélnek az egész méregdrága

fordító gárdát, és vezessék be ismét nemzetközi nyelvként a latint. Élő nyelvben a hazafias küldöttek úgysem fognak megállapodni, hacsak nem a saját édes anyanyelvükre esik a választás.

RÓMAI ERKÖLCSÖK ÉS AZ ÓKERESZTÉNYEK

Rómát egy kitett testvérpár, Romulus és Rémusz alapította. Amikor felcseperedtek, és nekiálltak a város megépítésének, azonnal hajbakaptak. Rémus a városfal magasságát lefitymálta és ezt azzal bizonyította, hogy helyből átugrotta. Romulusnak nem tetszett ez a rekordkísérlet, és az első bibliai testvérpár példáját követve testvérét meg is ölte. A testvéreket egy anyafarkas, latinul lupa szoptatta és nevelte fel. Az anyafarkas a termékenység istene is volt, valamint a prostituáltakat is ugyanígy hívták, annak ellenére, hogy ők hivatásuk gyakorlása közben mindet elkövettek, hogy a termékenység áldását elkerüljék.

Az anyafarkas jótettét szép szobor örökítette meg Rómában. E szobor másolata Klausenburg – Kolozsvár idegen hangzású neve után – az ősi dák Napoka nevű városban áll, hogy örök időkre hirdesse a románok római leszármazását. A legenda másik változata szerint az anyafarkas, valószínűleg a nevek összecsengése miatt, egyszerűen egy prosti volt, aki a két árvát gyermekévé fogadta, és minden magát elhagyottnak érző férfit rövid időre, egy-két órára férjéül is fogadta.

A rómaiak mindenben: irodalomban, képzőművészetben, a templomaik oszloprendjében az általuk legyőzött és megszállt görögöket majmolták, a művelt rétegek görögül beszéltek. Ám a római lupák nyomába sem értek görög kollegináiknak, a hetéráknak. Nem lehetett nekik verseket szavalni, nem kellett velük filozófiai problémákat megvitatni. A római racionális, csupán csak a lényegre koncentrált.

A császárság korának legeslegelején a később egyenesen önjelölt istenné váló Augustus (i.e.30 – i.u. 14) meg kívánta erősíteni köztársaság-korabeli régi erkölcsöket (a régi erkölcsöket, amelyek régen is jobbak voltak, mint a modernek). Törvényt hozott, amely szerint a házasságtörés köztörvényes bűnnek minősül. A törvény hatályát kiterjesztette az özvegyekre, elvált nőkre, valamint az addig érintetlen, szűz leányokra is, akik természetesen semmiképpen nem lehettek recidívák, azaz visszaeső bűnösök.

Az iparhoz a római társadalom hasonlóan viszonyult, mint a mai. A lányokat lenézték, férfi vendégeiket tolerálták. Nem bánták, ha egy legény bordélyba lóg. Sőt Cato megdicséرت egy fiút, akit egy nyilvánosház kapuján látott kilépni, hogy helyes, ha ide jár, és nem tisztességes asszonyok ágát szentségteleníti meg.

A kéjhölgyek már akkor is pénzt kértek szolgáltatásaikért, mint Krisztus koporsójának őrzéséért a jeruzsálemi nők. Tiberius császár megtiltotta, hogy ilyen nemtelen nemi szolgáltatás ellentételezéseként az ő nemes arcával díszített pénzermék kerüljenek forgalomba. Ezért a nyilvánosházak tulajdonosai külön zsetonokat csináltattak, (természetesen) római számokkal jelölve 1-től 16-ig. A számok a hölgy tarifáját jelölték. Az árak 2 astól, ami egy kenyér árának felelt meg 16 asig terjedtek. Az alacsony tarifák a nagy konkurenciának tudhatók be. Az elmúlt századok gondos ásatásai a 10.000 lakosú Pompeiben 30 lupárium nyomaira bukkantak. A helyiségek funkcióját a disznó, idegen szóval erotikus, azóta gondosan restaurált falfestmények identifikálják, amelyek nem csak az ókori kundschaftok „fantáziáját” voltak hivatottak megmozgatni, hanem a mai látogatók érdeklődését is felkeltik.

Az eredményes régészet tudománya feltárta a lupáriumok egyszerű, de célszerű alaprajzát. A középfolysó mindkét oldalán fallal elválasztott szobák, inkább csak fülkék nyíltak. A berendezés kő- vagy betonágy volt, amit a tulajdonos gyékénnyel, vagy textiltakaróval fedett le. A folyosó felől függöny biztosította a szellőzést és az intimitást. Jobb helyeken külön rabszolga szolgálta fel a serkentőszerekkel fűszerezett frissítőket és a szeánsz után a mosdótálakat és kancsókat. A korabeli szövegek rossz levegőjű bűdös helyiségeknek írták le.

A fürdők koedukált intézmények voltak, amíg nem vezették be a nemenkénti szegregációt. Ezek is hasonló célt szolgáltak. A folyosókon külön helyiségek álltak a párocskák rendelkezésére. Ezek között teremnyi szobák is voltak, Madách ilyesmire gondolhatott, hisz a szereplő playboyoknak gazdagoknak kellett lenniük, ha a fogadás tétje egy ló volt, és szórakozásukat gladiátorok küzdelmének megtekintésével is fűszerezték.

A nők megkülönböztető öltözéket hordtak. Rövidet és színeset, amely érthető okokból áttetsző anyagból készült. Egyes korokban előírászerűen zöld cipőt viseltek. Fejüket lószőrből készült sárga színű paróka fedte. Tógát nem hordhattak, mert ez a matrónák kiváltsága volt. A matróna a római nyelvhasználatban, nem a tisztességben megőszült idős hölgyet jelentett, mint a magyarban,

hanem csak tisztességes úriasszonyt neveztek így az életkortól függetlenül.

A nők munkájukért adót fizettek. Ezt csak a kereszténység bevezetése után szüntették meg, hasonló indokolással, mint az uzsora tilalmát. Az időt isten adja és az uzsorás isten ajándékáért kér pénzt. És a nőknek mit adott? Annyi eszük a rómaiak is volt, hogy a prostitúciót magát nem tiltották be. Egy értelmes kormány lehetetlen dolgokra nem vállalkozik.

A római színben feltűnik a döghalál, azaz a pestis is. A pestis Európában csak i.u. 536-ban jelent meg, amikor egy klímaváltozás miatt az afrikai patkányok északabbra húzódtak, velük a pestist hordozó szúnyogok és maga a betegség is. Madáchnak, aki egy, a tudományok után érdeklődő, jómódú földbirtokos volt, bidermayer-stílusú üveges könyvszekrényében bizonyára ott sorakozott a Convarsation Lexikon mind a 12 kötete. Ha fontosnak találta volna, akkor utánanéző, lehetett-e pestis Rómában, Néró korában? Nem tette, hisz nem doktori disszertációt írt, hanem zseniális világkölteményt. A pestis igen jó átmenet a playboyok hancúrozása és Szent Péter megjelenése között, akinek első szava: „Megállj, a döghalált szívod magadba!” Intő szava nem csak halál kínjában fetregő nőnek szól, hanem az egész züllöttként bemutatott római kornak, amely után egy tiszta szép keresztény kornak kell jönnie.

Hogy valóban mi következik, azt Lucifer előadásában, dráma koncepciójának megfelelően a következő konstantinápolyi színben fogja a néző, vagy inkább az olvasó megtudni.

Péter maga egy egyszerű galileai halászember volt, aki éppen halászott a Genezáreti tóban, amikor Jézus meghívta tanítványának és megbízta, hogy halásszanak együtt embereket, azaz toborozzanak új híveket. Az eredetileg Simonnak nevezett halászt Jézus hívta Péternek, hogy azután egy szójátékkal élve mondhassa, hogy Péterre, erre a kösziklára építem egyházamat (tudni illik, hogy Péter görögül, illetve tükörfordításban arameusul sziklát jelent). Szent Péter némi ingadozás után, mestere halálát követően folytatta térítő tevékenységét. Előbb Antiokhiába, majd a fővárosba ment, és ott szervezte a keresztény egyházat a Rómában élő kevésszámú zsidó között, mert ő a Jézus-

hitet a zsidó vallás egy válfajának képzelte el. Ebben az időben még kevés keresztény élt Rómában, mert a jeruzsálemi templom még állt, és a nagy exodus még nem kezdődött meg. Így Péter egy maroknyi hívő előljárója volt, de őt tekintik az első római pápának is. I.u. 64-ben végezték ki Néró császár uralkodása alatt, mert a fővárosban óriási tűzvész pusztított és a császárnak bűnbakot kellett keresnie, és ezt a furcsa, szokatlan vallást követő keresztényekben vélte megtalálni. Péter arra kérte hóhérait, hogy fejjel lefelé szögezzék a keresztre, mert nem tartotta magát méltónak arra, hogy úgy haljon meg, mint imádott mestere.

Feltételezett sírja felett épült a keresztény világ legnagyobb temploma a Szent Péter bazilika, amely egy régi, ezer év alatt lepusztult bazilika helyén épült. Hírlik, hogy egy afrikai uralkodó egy ennél nagyobb, rekordméretű templom építésére készül.

A keresztények száma Pál apostol agitációs körútja után kezdett rohamosan szaporodni. Rájött arra, hogy komoly egyházat nem lehet csak kikeresztelkedett zsidókra alapozni, pogányok között is kell terjeszteni Jézus hitét. Pál maga művelt, több nyelven beszélő római állampolgárságot elnyert zsidó volt, és csak a Damaszkusz felé vezető – napjainkban nagyforgalmú – úton tért meg az igaz hitre. Azóta az út mellett sok köpenyegforgató szabóság nyílt meg. A jól prosperáló szalonokban bármilyen használt köpenyeg átfordítását vállalják.

Pál nem tartozott Jézus tanítványai közé, valószínűleg nem is ismerte. Sikeres keleti agitációs körútja alatt, amely road-show minden állomásán az Újszövetség feljegyezte, több keresztény közösséget felkeresett, többeknek levélben fejtette ki véleményét. Megemlíthetjük, hogy leveleit tartalmazza az első magyar nyelven kinyomtatott könyv. Végül a római hatóságoknak gyanús lett, perbe fogták és államellenes tevékenysége miatt halálra ítélték és Rómában lefejezték.

Ha a dolgok másképp alakulnak, és a palesztinai, helytartó Poncius Pilátus másként dönt, akkor talán Jézus lett volna a keresztény közösség elnöke, de szervező főtitkárnak bizonyára Pált választják meg.

AZ I. KERESZTES HÁBORÚ ÉS AZ ERETNEKEK

1095. november 27-én egy keddi napon a római pápa olyan óriási tömeg előtt mondta el nem várt tartalmú, de előre érdekesnek beharangozott beszédét, hogy a hallgatóság nem fért el az éppen a franciaországi Clermontban tartott zsinat 300 klerikus résztvevője számára elégséges teremben.

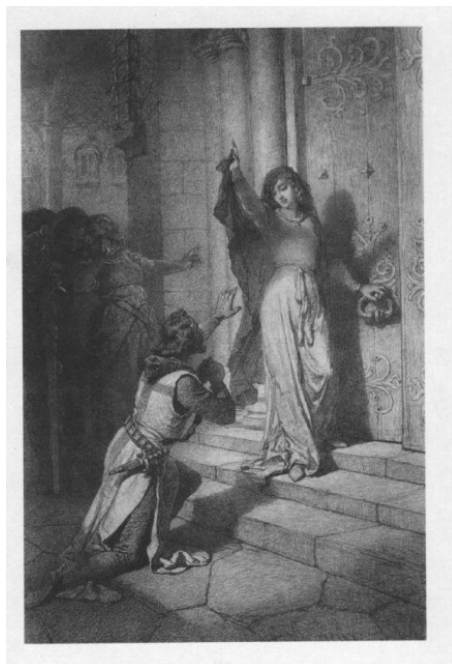
A francia származású II. Orbán pápa, aki a pápai trónon az egyház világi primátusáért harcoló, de a jól ismert és a német- római császárt megszegyenítő Canossa- járás ellenére száműzetésben, vesztésként meghalt VII. Gergely pápát követte mondta el a

világtörténelmi jelentőségű beszédet. Elmondta, hogy a bizánci kereszténység segítséget kér a szeldzsuk-törökök elleni harcban, és ezt az alkalmat fel kell használni Jeruzsálem, a szent város felszabadítására, ahol Jézus Krisztus kereszthalált szenvedett az emberiség megváltásáért, és ahová a zarándokok csak nagy nehézségek árán juthatnak el. . .

Aki jelentkezik a harcra és elesik a csatában, az összes eddig elkövetett bűnére bocsánatot nyer. A zavaros feudális időkben az is serkentette a jelenlévőket, hogy távollétük alatt az egyház megvédi tulajdonukat, és hazatértük után azt hiánytalanul visszakapják. Ez felért egy általános treuga deivel, isten békéjével, ami nem utolsó szempontja volt a pápának.

A hadjárat költségeit viszont a résztvevők állják. Volt aki kölcsönt vett fel, de ilyent nem szívesen adtak egy csatába indulónak, volt, aki eladta, vagy elzálogosította birtokát, hogy pénzhez jusson. Mások és ilyenek is voltak sokan, akik úgy gondolták, hogy majd csak lesz valahogy, és útközben adományokat fognak kapni, esetleg, lopnak, vagy erőszakkal elveszik, amire szükségük van.

A XI. században az istenben megboldogult Római Birodalom nyugati fele, majdnem egész keresztény Európa gyenge királyságokra és azok tartományokra estek szét, keleti fele, amely magát Rómának nevezte élet-halál harcot folytatott az egyre jobban terjeszkedő arabok, és azok konkurenciájaként újabban feltűnő szeldzsuk török ellen. Ázsiai területei nagy részét

elvesztette magát trónviszályok, és vallási köntösbe öltöztetett harcok marcangolták. Ez volt az ikonok tisztelői és azokat elpusztítani igyekvők polgárháborúja, amely tulajdonképpen a központi hatalom és a dúsgazdag egyház között zajlott. Bizánc is tett egy kísérletet a VI. században Itália, az anyaország visszaszerzésére, később Nagy Károly próbálkozott legalább a Nyugat egységesítésére. Mindkét próbálkozás sikertelen volt és csak átmeneti eredményt hozott. Erre érdemes gondolniuk azoknak, akik Nagy Károly világszép palotája, Achen közelében, Bruxellesben a nagy császár dicsőségére áhítoznak

Így egyedül a római pápa volt az, akinek elméletileg lehetősége volt arra, hogy egyesítse Európa erejét és megküzdjön a kalifátusokra szétesett arabokkal és a még nem konszolidálódott törökökkel

A zsinat előtt pár évvel –1054-ben – a keleti és a nyugati egyház véglegesen, máig tartó érvénnyel összeveszett. A római pápa és partnere, a konstantinápolyi pátriárcha kölcsönösen kiátkozták egymást. Ez nem akadályozta meg a keresztes mozgalom szervezőit, hogy számítsanak Bizánc elengedhetetlen támogatására, mint hídfőre a támadáshoz, és mint logisztikai háttérre az ellátáshoz. Bízhattak is ebben, mert pár évvel ezelőtt a bizánci császár, a bazileosz már kérte VII. Gergely támogatását a törökök ellen, de a pápa nem tudott segíteni, mert éppen az investitúra- harccal volt elfoglalva a német- római császár ellen, hogy megszerezze az egyházi tisztviselők kinevezésének jogát minden országban.

Konstantinápoly is ki akarta használni a kínálkozó lehetőséget, hogy a keresztesek segítségével visszaszerezze Jeruzsálemet, amely számára is nagyon fontos volt, hisz a kereszténység elfogadása és a város elvesztése közötti 200 évben sokat investált oda. Felépítette a még ma is látható, sok átépítés és toldás-foldás miatt elég zavaros képet mutató, de a hívők áhíthatát előhívó Szent Sír bazilikát, amelyet Krisztus rövid ideig használt ideiglenes sírja felett létesítettek. Fontosságát mi sem bizonyítja jobban, hogy olyan térképek készültek, amelyekben Jeruzsálem van a világ közepén, és a távolságokat onnan mérték, mint most Greenwich-től

Ahogy a Római Birodalomban terjedt a Krisztus-hívők száma, amelyeknek a központjai Róma, Alexandria, Antiokhia és természetesen Jeruzsálem voltak, úgy nőtt a zarándokok száma, ami persze tovább nőtt a katolicizmus államvallássá válása után. Amikor 639-ben az arabok elfoglalták a Palesztinát a bagdadi kalifa nem akadályozta a turistaforgalmat. Némi veszélyt az

útonállóak jelentettek és az, hogy a hatóságok néha rossz szemmel nézték a keresztényeket, annak ellenére, hogy a Korán a zsidókat és a keresztényeket, mint a „könyv népét” jellemezte és a Biblia egyes hőseit Mohamed elődeinek tekinti.

A bagdadi kalifa például diplomáciai kapcsolatban volt Nagy Károllyal. Kölcsönösen ajándékot cseréltek. Nagy Károly egy elefántot kapott, amelyet nem használ számos hadjárata egyikében sem.

A zarándokok a szent helyek meglátogatása mellett ereklyékre is vadásztak. Értelemszerűen Jézus csontjaira nem számíthattak, de minden más, ami földi élete alatt hozzá volt kapcsolható, becses ereklyének számított: egy darabka fa a keresztfából, egy szög amivel hóhér odaszögezte, a Torinóban őrzött halotti lepel, amely napjainkban is tudományos vizsgálódás tárgya. Az első keresztény mártírok csontja a szó szoros értelmében aranyat ért. Amúgy a római hatóságokat nem zavarta, ha valaki a hazai isteneken kívül más isteneknek is hódol, de időnként megkövetelték, hogy istenként tisztelt császáraik előtt áldozatot mutassanak be. Ezt mindenki megtette rutinszerűen, kivéve az egyistenhívőket, akik erre nem mutattak hajlandóságot. Közülük kerültek ki a mártírok, akiket jobb esetben lefejeztek, rosszabb esetben az amfiteátrumokban oroszlánokkal marcangoltattak szét.

Azért mondhatjuk, hogy az ereklye aranyat ért, mert ha egy templom hozzájutott egy szent csontdarabkához, forgalma megugrott és jövedelme és az adományok megsokszorozódtak.

A keresztes háború isten nevében meghirdettetett, és a gyülekezés helye és ideje is kitűzettetett: 1096 augusztus 15.

Más nem maradt hátra, csak ki kellett nevezni az akció vezetőjét. Kézenfekvő lett volna egy király kandidatúrája, de a minden szempontból megfelelő jelölt, I. László magyar király nemrég meghalt, és a többi szóhajóhető uralkodó erkölcstelen életmódja miatt pápai büntetés alatt állott, mert nős létére ágyát más nőkkel is megosztotta. Most olyan időket éltek, hogy ezt az egyház véresen komolyan vette. Most készült bevezetni a cölibátust, ami eddig csak a szerzetesekre nézve volt kötelező. Még a világiak körében is felértékelődött a szűzies életvitel. Ezért tudta László király, aki akkor éppen a pápa oldalán állt beprotezsálni a szentek közé nagy elődjével, István királlyal együtt annak fiatalon, vadászbalesetben meghalt fiát, aki

semmivel sem tűnt ki, azon kívül, hogy úgy hírlett, szűzies házasságban élt fiatal feleségével.

Király híjján más fővezért nem neveztek ki, hanem négy részre osztották a indítandó hadat, azzal, hogy majd a négy csapat a helyszínen választ fővezért. Három csapat Franciaország északi, középső és déli részéből fog elindulni egy-egy főúr vezetésével. A negyedik vezére Bohemund normann herceg volt. Ehhez az Itáliából és Szicíliából verbuvált csoporthoz csatlakozott Bohemund unokaöccse, Tankréd is, aki a madáchi konstantinápolyi színben éppen akkor érkezik vissza keletről garázda harcosaival együtt.

Tankréd valóban létező normann lovag volt, de nem volt az I. Keresztes háború kiemelkedő harcosa.

Tankréd de Hautvill elfranciásodott normann lovag volt. Hogy kerül egy viking Dél-Itáliába a távoli Skandináviából? És hogy kerül a konstantinápolyi színbe? Az internet vonatkozó cikke meg sem említi. A korabeli krónikák szerint bátor, de erőszakos, zsákmányra éhes harcos volt, mint ősei a vikingek. A vikingek először 795-ben haraptak bele Európába, kirabolva egy Nyugat-Angliai kolostort, majd végigrabolták Észak-Franciaországot. Megkerülve a kontinenst megszállták Dél-Itáliát. Egy másik társaság a jövő Oroszországot vette célba. Mindezt a magyar kalandozásokkal egyidőben tették, de azzal a különbséggel, hogy a magyarok általában egymással torzsalkodó idegen uralkodók meghívására mentek finom történelmi szakszóval „kalandozni”. A kaland után tele tarsollyal hazajöttek, a normannok ott maradtak a helyszínen, és helyenként saját államot szereztek. Ezek közül a mai napig megmaradt Oroszország és Anglia. Észak-Franciaországot a ma is Normandiának hívják. Állítólag eljutottak Amerikába is, de az indiánoktól nem volt mit rabolni, és hazamentek, így az Egyesült Államokat nem ők alapították.

Tankréd lovag, aki bizonyára megirigyelte a szintén normann Hódító Vilmos sikerét az I. Keresztes háború után szintén szerzett egy kis országot, de ez már egy másik történet.

Akkor miért szerepel a konstantinápolyi színben, ahol a háború után sose járt, pláne katonáival együtt, akiket az óvatos bizánciak be se engedtek a városba? Azért mert Tasso olasz-barokk eposza hősnének Tankréd lovagot tette meg. Az olasz eposz nem csak Madáchtól ihlette meg, hanem egy sokkal nagyobb előtte 200 évvel élt költő, Zrínyi Miklós is Tassót választotta a Szigeti Veszedelem mintaképének.

A keresztes háború eszméjét először a német parasztek között terjesztette el két karizmatikus aranyszájú, de hadi ügyekben teljesen járatlan két prédikátor: Remete Péter és Nincstelen Walter. Nagy csapatot gyűjtöttek össze és elindultak külön –külön a magyar királyság határa felé, végigkoldulva és rabolva a németek lakta vidéket. A király, az írni tudó, e ritka tudománya miatt könyvesnek nevezett Kálmán megengedte nekik országán való békés, fegyelmezett áthaladást a sereg ellátása ellenében. Ezzel szemben a déli határnál – ekkor hazánk határos volt a Bizánci Birodalommal és a Száva folyó volt a határ- a parasztsereg kirabolt egy várost, és mire a határőrök be tudtak avatkozni, csak a hátvédet tudták szétverni, de a zöm már átjutott a határfolyón

A következő harcolni induló zarándok csoportot Remete Péter vezette. Amikor eljutottak ahhoz a várhoz, ahol az előttük járó Walteréket szétverték, és meglátták a várkapu felett az azoktól elvett ócska fegyvereket és ruhákat kiszögezve a várfalra, haragjukban elfoglalták a határvárost, Zimonyt, és kiirtották a város védőit és lakóit, majd átkeltek a Szávnán. Mindkét társaságot a bizánciak áttették a határ török oldalára, a hol a török határőrség végzett velük.

Ezután még több rablócsapat jelentkezett a magyar határon miután végigdúlták Németországot és a Rajnamenti városokban kifosztottak és meggyilkoltak 4000 zsidót mondván, hogy oda megyünk, ahol ti álnok módra hóhérekre adtátok a mi urunkat, Jézus Krisztust. Jogos tehát, hogy az út költségeit ti finanszírozzátok. Ezeket a kóbor rittereket, részint a magyar királyi hadsereg, részint a bizánciak verték szét, a pár megmaradt lovag csatlakozott a nemsokára megérkező „hivatalos” keresztes hadsereg négy nagy egységéhez.

A három seregrész színén a száraz földi, Magyarországon keresztül vezető utat választotta. Kálmán király, tanulva az előzőekből, óvatosan járt el. Az áthaladás feltételeit már a határon megtárgyalta a vezérekkel, sőt az egyikük rokonát túszként udvarában az átvonulás végéig visszatartotta. Tisztes távolból a kereszteseket a magyar katonaság végig megfigyelte és kísérte, A negyedik csoport a tengeri utat választotta. Ezekkel ment a mi Takrédünk is. Az Itáliai Bariból áthajóztak Albánába, és a Balkánon keresztül csatlakoztak a többiekkel Konstantinápoly falai alatt..

A bizánci császár úgy megörült a nagy segítségnek, mint 1980- ban a moszkvai Olimpiai Bizottság szervezői, amikor megtudták, hogy 1.000 000 kínai sportoló jelentkezett

agyanggalamb-lövészetre. Óvatosságból a hadsereget a falakon kívül táboroztatták le és csak a vezetőket hívták be tárgyalásra a palotába. Az amúgy Európában dúsgazdagnak számító hercegek elámultak a kifinomult luxus és a fogadás eleganciája láttán, de a tárgyalásról egyesek, mint például Tankréd is, megszöktek, mert nem akartak hűbéri fogadalmat tenni a bazileusznak. Maga Tankréd éjjel álruhában osont ki a városból. A vezetők egy része megfogadta, hogy a jövőben elfoglalandó területeket visszaadják Bizáncnak, és ennek fejében logisztikai támogatást kapnak. A flotta átszállította a harcosokat Ázsiába és rögtön elfoglalták a török kézen lévő Nikaiát, a helybeliek kedvenc volt nyaralóhelyét, ahol Konstantin császár megrendezte, még pogány létére, a Birodalom számára fontos keresztények közötti ellentéteket elsimítani hivatott híres első zsinatot. A várost a keresztések visszaadták a császárnak,

A többi várost nem adták vissza. A hosszú, kopár, és vízben szegény Anatóliai úton meggyengült kereszties had csak hosszú ostrom után tudta bevenni Antiokhiát, ám a törökök azonnal vissza akarták venni. A védők már féltek, hogy nem tudják visszaverni a török ellenostromot, és segítséget kértek a bizánciaktól, de hiába. Már utolsó reményük is elszállt, amikor egy szerzetes a romok alatt megtalálta a római Longinus lándzsáját, amellyel a centurió megdöfte a keresztre feszített Megváltó oldalát. A csodás ereklye megtalálásától a krónikás szerint, a védők új erőre kaptak és megfutamították a támadó törököket. A római ezredesnek több lándzsája lehetett, mert Ecsmiazinban, a grúz pátriárcha székhelyén nekem is megmutatták Longinus lándzsáját. Természetesen az idegenvezető szerint, az volt az igazi.

A keresztések sok nélkülözés, csata és ostrom után megérkeztek a végcélhoz és 1099. június 9-én körülzárták Jeruzsálemet. Az ostrom megkezdése előtt vissza kellett menni a tengerpartra, Akkóba, hogy elhozzák a Génuából rendelt fagerendákat és ácskapcsokat a hozzáértő iparosokkal együtt, hogy megépíthessék a szükséges ostromtornyokat. Amikor ezzel elkészültek megkezdődött az ostrom és meglepő gyorsasággal kétnapi harc után 1099. július 15-én elfoglalták Jeruzsálemet, legyilkolták a város török, arab és zsidó lakóit, és ezzel ünnepélyesen befejeződött az első kereszties hadjárat.

Keresztes háborút nem csak a muzulmánok ellen vezettek, bár megjegyzendő hogy a mohamedánok is egyistenhívők és a – zsidókkal és a keresztényekkel együtt – a monoteista vallásokat követik, amelyek a legelterjedtebbek modern világunkban. Ezek a régmúlt korok embereivel ellentétben, ha imádkozni támad kedvük, csak egyetlen egy istenhez fordulhatnak. Egy görög, vagy egy egyiptomi kiválaszthatja kedvenc istenét, ha bajban van, vagy ha az egyik istene megharagszik rá, fordulhat egy konkurens istenséghez, Hasonló fordulatok hemzsegnak a görög mitológiában. Ha viszont az egyetlen keresztén isten megharagszik valakire, nincs az az isten, aki dühétől megmentené.

Háborúkat hirdettek eretnekez ellen is, márpedig az eretnekség a ereszténységgel egyidős. Ez természetes is hiszen a eresztény vallás a zsidóságból nőtt ki, és első hívei, sőt maga a főszereplő is zsidó volt. Amikor a durván kovácsolt vasszögekkel odaszegezték a gerendákból összerótt kereszthez nem is gondolta, hogy egy új vallást alapított. Ez az új – óriási jövő előtt álló, sikeres – vallás magába szívta a zsidó vallás egyes elemeit a többi, a korban divatos vallás részeivel együtt. Például a zsidóktól származik a heti egy munkaszüneti nap, amelyet mindkét vallás szigorúan megtartat, ez a zsidó ortodoxoknál már a komikum határát súroló módon történik. Minden trükköt kitalálnak például, hogy a szombati villanygyújtás tilalmát kicselezzék. A korabeli egyiptomi és más keleti vallásokból került át a meghaló és feltámadó isten alakja is.

A kereszténység nem egy etnikum vallása volt, amibe az ember beleszületik, hanem választott vallás volt, amely sok létező hittel párhuzamosan futott, amin gondolkodni, elmélkedni és amelyet bírálni is lehetett. Ezért kísérték eretnek gondolatok és mozgalmak megszületésétől a katolicizmust.

Az eretnekségeket két fő osztályba lehet sorolni.

Az egyiket nevezzük krisztológiai eretnekségnek. Ez szerepel Madách művében is. A krisztológia azzal a valóban bonyolult és nehezen felfogható kérdéssel foglalkozik, hogy egy egyistenhívő vallásban hogyan jelenhet meg az Úr három személyben: atya, fiú, szentlélek. E három személy egymáshoz való viszonya volt a vére menő vita tárgya. Egyenrangúak-e? Örökké valók-e? Ha Mária istent szült, akkor neve jogosan Istenszülő, ám akkor Jézus nem öröktől fogva létezett, hiszen megszületett. (Hogy milyen módon fogant, az ebből a szempontból mellékes.) Ha pedig Mária fiát emberként szülte, akkor neve csak Krisztusszülő, még ha a szentlélektől fogant is. A variációk száma végtelen. Szellemes megoldással jelentkezett egy filozófiailag

művelt egyházatya: a szegényes emberi nyelv nem képes tükrözni a szentháromság egységét, mert részeit az érthetőség kedvéért személynek mondja.

Milyen változatok jelentek meg a II., III., IV. és V. századokban, az ősegyház korában? A legfelületesebb áttekintés után is 15 megnevezést találtam a krisztológiai eretnokségek közül. Ezek zömmel görög szavak, mert a keleti állam és egyház görög nyelven kormányzott, és ezen a nyelven hirdette az igét. Ezekre a változatokra összefoglalóan azt lehet mondani, hogy egy közös cél tűztek maguk elé: meg akarták menteni – így vagy úgy – az egyistenhitet, amelyhez a monoteista zsidó vallásból kinövő vallás körömszakadtáig, illetve az eretneknek bélyegzett eretnekek körme szakadtáig ragaszkodni akartak.

Egy párat ezek közül mutatóként röviden bemutatunk.

Az eboniták szerint Krisztus közönséges ember, és Mária a szokásos módon esett teherbe és fiát a szokásos módon szülte mag. Krisztus az erkölcsi előrehaladás útján igazult meg. Ezek az eretnekek szabályos zsidó módon éltek, és megtartották vallásuk bonyolult törvényeit. Az adobcionalisták szemében Krisztus csupán ember, akit isten utólag fiává fogadott (adoptálta). Emberi természetét mint ruhát fogták fel, amely csupán külsőleg érintkezik logosszal.

Az ariánusok szerint isten nem közvetlenül alkotta e távolról se tökéletes világot, hanem egy közvetítőre, a fiára bízta, aki nem öröktől fogva létezik és vele nem azonos lényegű, csak hasonló hozzá (HOMOIUZION), mert elsőszülötte. A Nyugat-Római Birodalom romjain kialakult „barbár” királyságok a Francián kívül, zömmel ezt a vallást fogadták el: gótok, burgundiak, longobárdok, vandálok.

A nesztoriánusok szerint Krisztusnak egy személye, de két természete van. Isten és ember benne elválasztva létezik, tehát az eredendő bűnben fogant, és csak fokozatosan küzdötte fel magát isten fiának méltóságára.

A monophizisták éppen fordítva gondolták. Szerintük Krisztusban csak egy, isteni természet van. Emberi természetét tagadták. Ma ezt a nézetet vallják a koptok, a szír jakobiták az örmények és az abesszinek.

Végül Konstantin császár az asztalra csapott és több száz püspök részvételével megszervezett egy zsinatot. A gyűlést az állam szervezte, a résztvevők szállítását a birodalmi posta biztosította. A császár az egyre izmosodó kereszténységben vélte felfedezni rogyadozó birodalma támaszát. Ezért legalizálta a keresztény egyházat, de ennek egységes voltára szüksége volt. Az

éles fordulatot a legenda úgy magyarázza, hogy egy belső, hatalmi harc miatt kitört háború döntő ütközete előtt a császárnak, mint mene tekel megjelent a keresztények jelvénye, a kereszt, azzal a szöveggel „E jellel győzni fogsz!” És valóban győzött. Előd-kollégái éppen fordítva, azt gondolták, hogy az imperátor-istenbe vetett egységes hit fogja megvédeni a birodalmat. A földi istenség előtti hódolat megtagadása vezetett a gyakori keresztény-üldözéshez, ami sok mártírt és sok jövőbeli ereklyét eredményezett.

Konstantinnak, természetesen, mindegy volt, melyik hitelv fog győzni, neki csak az egyház egységessége és ereje volt fontos. A nikeiai zsinat végül elfogadott egy hitvallást, amely kis változtatással, ma is a római katolikus vallásban érvényes: az atya a fiú és a szentlélek egységet alkot, és a fiú az istennel azonos-lényegű, tehát HOMOUZIUN.

Madách a XIX. század magasságából lenézően furcsállja, hogy egy jótányi (ez az y betű latinneve) különbségért képesek életüket is feláldozni.

Az egybetűnyi különbség Illyés Gyulánál is megjelenik:

*„egy betű, egy tréfának sem új
Buta betű s az is csak magyarul,
Miért több a keresztyén, mint a keresztény?*

Megjegyzendő, hogy a krisztológiai viták főleg akkor zajlottak, amikor még a keresztények nem gyakorolták a Római Birodalomban az államhatalmat és az eretnekeket legfeljebb kizárták a közösségből és nem volt módjuk elégetni sem őket, sem könyveiket. Tehát az i-betű különbségből adódó máglyák a keresztes háborúk idején a XI.- XIII. századokban már nemigen gyulladtak fel. Ezek a szofisztikált krisztológiai viták zömmel a birodalom keleti felén, a görög-hellenisztikus világ filozófiailag kifinomult területén zajlottak. Ezért a máglyák Madáchnál dramaturgiailag érthetően, de kissé anakronisztikusan égneek.

A máglyák világa inkább a társadalmi indíttatású, az egyház egyenlősítő bibliai tendenciákat visszasíró eretnekségekre volt jellemző.

A másképp gondolkodó keresztények a valdeusok, katharok, bogumilok, husziták ellen valóban szerveződtek keresztes hadjáratok.

A vallási ellentétek a XVI században ismét fellángoltak a máglyákkal együtt a katolicizmus méhében fogant új vallások miatt, akkor, hogy megint Illyést idézzük:

*„rángtak milliószám kínban a testek
Csatamezőn, bitófán, vérpadon
Karón, keréken, meg a fájdalom-
Szerzés új mestergépein”*

Azóta, - hogy folytassuk az idézetet:

*„a zordon fehérfalú s aranycifrázta templom
Vén tornyai még ágyúként vitáznak
Papjaik még ősi mód dörögnek,
De kijövet az utcán átköszönnek
És újjukon mutatják, hogy hány órákor
S kinél lesz ferblikör, vagy harcsator”*

A muzulmán és a keresztény összeütközés a híres vagy másoknak hírhedt kereszties hadjáratok emléke még ezer év távlatából sem múlt el nyomtalanul. Még napjainkban táplálja a kölcsönös propaganda szölamokat, Természetesen ez már nem a szembenállás oka, hanem csak kísérő szövege.

Amikor 19 muzulmán halálra szánt partizán felrobbantotta a mindig sértetlen, tehát magát sértetlennek tartó Egyesült Államok három emblematikus épületét az elnök kereszties háborút hirdetett, és valóban elindult a hadigépezet a – megfelelő ürügy megtalálása után – egy muzulmán, igaz: zsarnoki rendszerű ország ellen. Hány zsarnoki rendszer volt és van, amelyik nem keltette fel az USA fegyveres rosszallását? A moszlim országok propagandája, a magyar televízió History csatornáján foghatóan, a kereszties háborúkat gyilkosságok sorozataként mutatja be (ami igaz), de azzal a felhanggal, hogy ezért még bosszút foguk állni. A jeruzsálemi mártírok utódainak problémája még a mai napig megoldandó, de úgy tűnik, megoldhatatlan probléma.

Tankred lovag az I. Keresztes Háborúban

Mose Dajan bevonul Izrael arab lakta területére

KÖZELEBB VANNAK HOZZÁNK A CSILLAGOK, MINT AHÁZASTÁRSOK EGYMÁSHOZ

Napjainkban divatban vannak az előfutárok, az elsők előttek, talán azért, mert a tudomány-archeológusok olyan mélyre ásnak, hogy olyan megkövesült gondolatcsírákat is felszínre tudnak hozni, amelyeket eddig a levéltárak mélyének porlepte papírjai között nem fedeztek fel. Az is meglehet, hogy egy újabb szerző akar kitüntetett piedesztálra emelni olyanokat, akiket eddig mellőztek. Pedig bölcsen írja Szerb Antal az irodalomtörténet vonatkozásában – és ez minden szakágra igaznak tűnik – hogy eleink sem voltak vakok, és valószínűleg azok a nagyok, akiket annak tartanak.

Így van ez az évszázadok rangsorában is. Az általános közfelfogás szerint a görögök nagy százada az i.e. V. Periklész és a drámaköltők százada. Van, aki ennél többre becsüli a megelőző, i.e. VI. századot, mert ez volt Pitagorasz százada. Nem a Pitagorasz-tétel miatt, amit a mester a görög szokással ellentétben elmulasztott bizonyítani. A tétel egy- két speciális esetét, az egyiptomiak is használták, és ők nem is szoktak bizonyítani, csak építeni. Egy zsinórra 3, 4, 5 egységnyi távolságra egy-egy csomót kötöttek és így derékszögű négyszöget kaptak, amivel egy ház alapját ki tudták tűzni: ($3^2 + 4^2 = 5^2$)

A Pitagorasz-hívők legnagyobb és talán örökre elveszett érdemének azt tartják, hogy a matematikát összekapcsolták a zenével, mert a rezgő hurok hosszának meghatározott aránya mellett a fülnek kellemes hangzatok alakulnak ki. Ez a szférák zenéje, amit persze csak a beavatottak, azaz pitagoreusok hallhatnak.

Ugyancsak elterjedt vélemény, hogy a XVIII. század a fény százada és korunk kultúrája oda ereszti gyökereit, ám olyan vélemény is olvasható, hogy a XVII. század az igazán nagy század. Az én filozófia tanárom, például Spinozát tartotta a legtöbbre (1632-1672) de hozzátette, hogy ítélete értelemszerűen

csak a Marx előtti filozófusokra vonatkozik. Ezek az előadások 50 évvel ezelőtt hangzottak el.

Vannak, akik Robert Hooke-ot tartják a szilárdságtan megalapítójának (1635-1703), azért, mert kijelentette, hogy a megnyúlás arányos húzóerővel. Ez nagyjából hasonlít az igazsághoz, de függ a keresztmetszettől, az anyag minőségétől és az erő méretétől. A polihisztor Hooke kísérleteket nem végzett. Ilyen banális igazságokat bárki tud mondani. Hasonló „bölcseességekkel” még a legnagyobbak is bekerülhetnek a tankönyvekbe. Kedvenc példám Archimédesztől származik: „Egy szakasz hossza vagy egyenlő egy rövidebb szakasz egészszámú többszörösével, vagy marad maradék, amely rövidebb a rövid szakasznál.”

Kepler megúsza sok XVII. századbeli kollégája sorsát. Nem volt epigon, jóllehet nem ő alkotta meg a napközpontú világméretű képet, és nem is volt „előfutára” se Newton tömegvonzáson alapuló rendszerének, se a newtoni differenciál és integrálszámításnak. Csillaga önállóan ragyog a tudomány egén.

Nehéz Keplerről életrajzot írni. Túl sokat, túl ellentmondó dolgot tudunk róla. Túl sokat, mert levelei fennmaradtak, olvashatjuk önéletrajzi feljegyzéseit és, természetesen nyomtatásban megjelent, nem túl nagyszámú munkáját is. Az adatok ellentmondóak, mert abban a korban élt és alkotott, amikor a modern természettudomány napja már felkelt a láthatáron, de a tudósokban még, mint öncenzúra élt az antikvitás tisztelete, amelynek nem szívesen mondtak ellent, akármit is mutattak az adatok. A barokk kor ellentmondásai rányomták bélyegüket Kepler fénylő homlokára. Valószínűleg mindenki ellentmondásos személyiség, csak az életrajzírók simítják ki tárgyuk ráncos arcvonásait. Minden ember bonyolult és mindenki bonyolult korban él.

Az adatok áradó bőségére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy tudjuk, Kepler – saját számításai szerint – 1571. május 16-án hajnali 4 óra 37 perckor fogant, és 1571. december 27-én 2 óra 30 perckor született. Születési helye Weil der Stadt, szabad birodalmi város. A fallal körülvett városnak 200 lakosa volt. Annyira volt ez város, mint a magyar sportoló kajakja - hajó.

A falucska Würtemberg hercegséghez tartozott, és ekkor még érvényben volt az a birodalmi kompromisszum, amely szerint, akié a föld, azé a vallás is. A helybeli herceg történetesen lutheránus volt, és ezért Kepler ebben a vallásban született, és sokakkal ellentétben, ebben a vallásban halt is meg. Ez sok

bonyodalommal járt, de ő, mint országosan ismert tudós a nagyobb kellemetlenségeket megúsza. Eredetileg protestáns lelkész akart lenni és latin nyelvű líceumba írárták be. Természetesen e nyelvet tökéletesen elsajátította, de németül is úgy írt, mint Luther javasolta, nem úgy, mint sok kortársa, akiknek a németje latinból való fordításnak tűnik. Egyetemi tanulmányait Tübingenben kezdte el, de nem fejezte be a teológiát, mert 23 éves korában meghívták a katolikus grazi egyetemre matematikát és csillagászatot tanítani. Itt tanár kollégája volt Pázmány Péter, az első magyar prózaíró, akinek értekező szövegeit napjainkban is élvezettel lehet olvasni.

Ezt az állását 1600-ban adta fel, és a jeles dán csillagász Tycho Brahe segédje lett. Tycho Brahe gazdag dán főnemes volt, és életét úgy is kezdte, mint egy fiatal arisztokrata playboy. Egy párbajban le is vágták az orrát, így ezt kénytelen volt ezüstpótorral helyettesíteni. Később megkomolyodott és egész életét a csillagok lehető legalaposabb megfigyelésének szentelte. A pontosság már-már szenvedélyévé vált. Megvette a kor legmodernebb műszereit és a dán király egy szigetet ajándékozott neki, hogy ott csillagvizsgálót építsen. Hosszú éveket töltött ott, majd összeveszett királyával – goromba természete volt – és elszegődött II. Rudolffhoz udvari csillagásznak Prágába.

Ide hívta magához Keplert, aki már a szakmában nevet szerzett magának. Jól kiegészítették egymást. Brahe kiváló megfigyelő volt, ebben Kepler gyenge szeme és egyszerű felszerelése miatt nem jeleskedett, ám elsőrendű matematikusnak számított. Amikor Brahe meghalt, a Habsburg császár őt nevezte ki udvari matematikusává.

II. Rudolf szerepel a prágai színben, ezért illik erről az érdekes, rendhagyó Habsburgról egy pár szót ejteni. Különleges figura volt. Érdeklődött az alkímia, az asztrológia, az órák iránt. Az órák nagy elődjének, V. Károlynak is kedvencei voltak. Rudolf szerette a kutyákat is, de a politikát nem szerette, ami egy Habsburgtól nem szép tulajdonság. Az e családból származó utolsó trónörökös egy interjúban azt mondta – gyönyörű understatement –, hogy őt érdekli a politika, mert ez náluk régi családi hagyomány. Rudolfot le is váltották, ami viszont náluk nem volt hagyomány. Ez rajta kívül csak a mi V. Ferdinándunkkal történt meg.

Az udvari matematikus tulajdonképpen asztrológust jelentett a korabeli szóhasználatban, de nevéen nevezni nem lehetett, mert

az egyház a csillagjósást a többi, tőle különböző babonával együtt, üldözte. Így Keplernek a munkaköri kötelességének számító horoszkópok összeállítása mellett alig maradt ideje az immár hobbyvá vált csillagászáttal foglalkozni, pedig kezébe kerültek Tycho Brahe felbecsülhetetlen értékű megfigyelési jegyzőkönyvei. Az asztrológia, ha komolyan csinálják, rengeteg számítással járó, komoly munka. Kepler nem szeretett a sok számolással bíbelődni, ezért külön számológépet alkalmazott. A neve is fennmaradt, ám a famulust nem Lucifernek hívták.

Rudolf bukása után új állás után kellett néznie. Hírnevére való tekintettel a szintén katolikus Linzben talált matematikusi munkát. Miután a linziek nem fizettek rendesen, otthagya őket. Ezután elszegődött, immár hivatalosan is csillagjósónak a harmincéves háború nagynevű hadvezéréhez, Wallensteinhez. Itt is felmondott.

1630. november 15-én, 59 éves korában, nyomorúságos körülmények között a regensburgi kórházban halt meg.

Miután a prágai színben Frau Kepler is fontos szerepet játszik, illik a nagy tudós családjáról is megemlékezni. Nagyapja szücsmester volt és egy ideig a város polgármestere. Apja időnként beállt zsoldosnak, mint kitanult pattantyús. Amikor elment háborúzni, a kor szokásának megfelelően, anyukát is magával vitte. Anyuka nem mindennapi nő lehetett. Ő mutatta meg a kis Johannak az éppen feltűnt üstökösöt. Később perbe fogták boszorkányság vádjával, de Keplernek sikerült kihoznia a börtönből, a nagynénit viszont megégették. Első felesége, akit grazi kollégái kommandáltak, egy jómódú malomtulajdonos lánya volt, akit fiatalon vett el. 16 évig éltek együtt, ez alatt a nő hat gyereket szült Keplernek, akik közül a kor statisztikai majdnem-szabálya szerint kettő érte meg a felnőttkort. Barbarát, a feleségét Kepler lassú felfogásának, kövérnek írja le. Nem az a figura, aki ujja körül csavarja az udvaroncokat. Madách nem életrajzot írt, hanem egy típust festett le. A minta, szerencsétlenségére saját felesége volt.

Az emberek mindig csodálkozva tekintettek az éjszakai csillagfényes égboltra. Kevesen voltak azok, akik ezt valamilyen célzattal tették, azért mert tudták, hogy a csillagok ismerete segít eligazodni a szárazföldön, vagy a tengeren. Még kevesebben voltak azok, akik az égboltot megfigyelték tudományos célzattal. Manapság csak ezek, a profi, vagy amatőr csillagászok figyelik az

eget. Amióta van óra, iránytű, térkép, GPS, a civileknek semmit sem mond az égbolt. Én a Göncöl szekéren és a tőle öt szekérmagasságra megtalálható Északi Sarkcsillagon kívül semmit sem találnák meg. Így van ezzel embertársaim milliárdja is. Egy bolygó is csak hosszabb nézelődés után fedezhető fel, mert csak akkor látható, hogy bolyong, helyét változtatja a többi fix csillaghoz képest, amelyek látszólag együtt fordulnak el egy nap alatt, de másnap pont oda térnek vissza.

Ezért van az, hogy az ókori tudósok elsősorban a furcsa táncot járó bolygókkal foglalkoztak. A többi világosnak tűnt. A csillagvilág és a Nap naponta egyszer megkerüli a Földet, ugyanezt teszi a Hold is, de közben a fényét változtatja. Az egyiptomi görög Ptolemaiosz körök bonyolult rendszerét találta ki, ami megfelelt a mindennapi tapasztalatnak, sőt alkalmas volt arra is, hogy a ritka történések várható időpontját előre jelezze. Mi kell még egy szabály verifikálásához? A katolikus egyház is ragaszkodott ehhez a geocentrikus (földközpontú) felfogáshoz. Az ellen nem merült fel teológiai kifogás, hogy a föld gömbölyű, mert a Bibliában nem említik a Föld lapos voltát, hisz ez annyira evidens, hogy nevetséges lenne ez külön hangsúlyozni.

Az ókorban is volt olyan csillagász, aki azt hirdette, hogy a Föld is egy a bolygók közül, és a többivel együtt a Nap körül kering. Arisztarkhosz műve fenn is maradt (különben honnan tudnánk róla). Ezt az „abszurd” gondolatot fedezte fel újra Kopernikusz (1473 – 1543), aki korszakalkotó művében azt állította, hogy az összes bolygó a Földdel együtt a Nap körül kering. A kiadó óvatosságból az előszóban azt írta, hogy ez a feltételezés csupán a számításokat egyszerűsítő geometriai trükk, amely feleslegessé teszi Ptolemaiosz számtalan körpályáját. Kár volt óvatoskodni. Az egyház nem emelt kifogást. Az ellenreformáció csak mostanában kezdődik és a könyvet 70 év múlva fogják csak betiltani. A kopernikuszi tan az érdeklődők széles körében elterjedt, annak ellenére, hogy nehezen olvasható, Magát a művet csak nemrég fordították le angolra, magyarul nincs is meg. Nem is sokan olvasták. Marx tanítása közismert, annak ellenére, hogy kevesen olvasták a Tőke három vaskos kötetét. Darwin tanai is elterjedtek a frázisok szintjén, és kevesen mélyedtek el A fajok eredetének tanulmányozásában. Freud is ismert, könyvei annál kevésbé. Einsteinról mindenki tud valamit, de ki olvasta alapvető folyóirat-cikkét?

Galilei is elfogadta a kopernikuszi, geocentrikus világgépet, sőt a bizonyítékok sorát azzal bővítette, hogy az általa tökélesített

távcső segítségével más bolygó körül keringő holdakat is meglátott. Lám, nem csak a Földnek van holdja!

Kepler amióta az egyetemen megismerkedett a kopernikuszi elmélettel, azonnal híve lett. Meggyőződéses geocentrista volt. Ugyanakkor megpróbálta megmenteni az Alkotó tökéletességébe vetett hitet. Az Isten csak tökéleteset alkothatott, tehát a bolygók csak körpályán keringhetnek, még akkor is, ha ezt nem a Föld körül teszik. Amikor rájött arra, hogy pályájuk ellipszis, kihasználva azt az adottságot, hogy a pálya „púpossága” csak kismértékű, azt feltételezte, hogy a pálya nem egy körvonal, hanem egy szélességgel bíró gyűrű, amibe az ellipszis belerajzolható, anélkül, hogy kimászna a gyűrűből. Meg van mentve a tökéletes kör (igaz, gyűrű formában)! Ezt első könyvében adta közre 25 éves korában. Látjuk, hogy az új hogy próbál alkalmazkodni a saját tudatában élő megszokotthoz.

Maga Kopernikusz is ragaszkodott a bolygók körpályán való futásához és az ettől való eltérést saját mérési hibájának tudta be. Megjegyzendő, hogy valóban eszközei, még a kor színvonalához mérten is a lehető legrövidebbek voltak. Egy kortársa a messzi Szamarkandban építtetett egy óriási sziklába vájt negyed kör alakú kvadránst pontos szögbeosztással, amellyel sokkal pontosabban lehetett mérni az égitestek horizont feletti magasságát. Ezt a rekord műszert büszkén mutatták nekem az üzbég kollégák, mint a teleszkóp előtti csillagászat csúcsműszerét, bölcsen hallgatva arról, hogy ezt nem az üzbégek, hanem az arabok készítették.

Kepler három pontban foglalta össze azokat a törvényeket, amelyekkel pontosította Kopernikusz tételeit, illetve azokat új felfedezésekkel gazdagította. Új megfigyeléseket nem kellett végeznie, elégséges volt Brahe jegyzeteit matematikus szemmel értelmezni.

Az első törvény azt mondja ki, hogy a bolygók ellipszis pályán haladnak, amelynek egyik gyújtópontjában van a Nap. A második törvény szerint napközben sebességük a legnagyobb. A sebesség-növekedést pontos geometriai leírással határozta meg. A harmadik törvény szerint a bolygók naptól való távolsága és a keringési idejük között szigorú szabályosság áll fenn. A most felbocsájtott műholdak ugyanennek a törvénynek hódolnak, de itt értelemszerűen az ellipszis fókuszpontjában a Föld van.

Mind a heliocentristák, mind a geocentristák többé-kevésbé használható módon leírták az égi események várható lefolyását. Az okokról a tudományos magyarázattal nem is kísérleteztek, csak

fantasztikus magyarázatokkal álltak elő. Az egyiptomiak szerint a Nap reggel megszületik, este meghal, és csak reménykedni lehet, hogy holnap újra életre kel. Ez a reménység eddig mindig teljesült. A görögök napja egy istenség szekerén tette meg mindennapi útját

Isaac Newton volt az első, aki egy fél évszázaddal később, elsősorban a Kepler törvényei alapján megfogalmazta és matematikai szabályokba öntötte a kozmosz törvényszerűségeit, amelyeket ő a tömeggel bíró testek kölcsönhatásával magyarázott. Dicséretére legyen mondva, hogy a gravitáció okáról, annak működéséről nem beszélt. Az volt az elve, hogy hipotéziseket nem gyárt. Törvényei ma is érvényesek a reálisan létező sebességek világában. Ezek szerint lövik fel a holdrakétákat. Érettségi előtt még én is ki tudtam számítani, hogy milyen végsebességet kell elérnie az űrhajónak, hogy eljusson a holdra. Sajnos elfelejtettem, és így a NASA nem is alkalmazott.

A tömegvonzás működéséről körülbelül száz évvel ezelőtt Albert Einstein javasolt egyfajta magyarázatot, amelyet bizonyára egy még végsőbb magyarázat fog követni. És így (hogy tárgyunk témakörében maradjunk) ad astra.

Kepler alapvető törvényei a differenciál és integrálszámítás szintén Newton által felfedezett szabályai előtt születtek. Ez a módszer végtelenül kicsiny elemekkel operál és számtalan feladat megoldására alkalmas. Kepler ehhez hasonló, de véges kis elemek, tehát általa még kezelhető módszerrel számította ki egy hordó térfogatát, ami bőven praktikus leckének látszik, de mentségére legyen mondva, hogy ez probléma Archimédeszt is foglalkoztatta.

Nincs új a nap alatt, függetlenül attól, hogy keringenek körülötte bolygók vagy sem.

Harmadik gimnazista voltam 1954-ben, amikor az iskolai színjátszó körben (dramakruzsok) előadtuk Déry Tibor aktuálszatírikus egyfelvonásosát, a Talpsimogatót. A dátumból kiderül, hogy ez az Ilja Erenburg könyvének címe után találóan olvadásnak elnevezett korszak volt. Elolvadt a jég, és az olvadék helyenként, például Magyarországon gyorsan, zubogva felforrt. A vizet drasztikusan lehűtötték, de soha többet nem is fagyott meg, csak legfeljebb vékony jégréteg keletkezett a felszínén. Az olvadt víz pedig idővel teljesen elpárolgott.

Onnan is tudható, hogy ez az olvadás idején történt, mert Déry fachében volt a rendszerrel, és nem játszották a darabjait. Én

erről mit sem tudtam, és a darabot nem ilyen történelmi távlatból olvastuk, csak egy szokványos emberi álság, a hízelkedő talpnyalás kigúnyolásának fogtuk fel.

A komédia egy iskolában játszódik. Természetesen egy tanár is van benne. Szerepét én játsztam. Szeretett magyar tanárunk, osztályfőnökünk, aki mellékesen az érdeklődőket latinra is oktatta, jellegzetes, furcsa mozgását az előadáson én próbáltam utánozni. Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy rá ismertek és óriási sikerem volt.

Csak az érettségi banketten tudtam tőle meg, hogy furcsa mozgása egy testi hiba miatt alakult ilyen komikusan. Szörnyen elszégyelltem magam, hogy istenített tanáromat akaratlanul, a testi hibáról semmit sem tudva kicsúfoltam. Hál' isten olyannyira nem lett a dologból sértődés, hogy még nyugdíjas koromban is jártam hozzá a lakására, ahol volt tanítványainak rendszeresen előadásokat tartott.

Felesége kérésére sírjánál én tartottam a búcsúbeszédet.

Ebben a kommentár-sorozatban nem szoktam a Tragédia előadásairól kritikai észrevételeket tenni, pedig három hazai és egy külföldi előadását láttam. Most viszont nem állhatom meg, hogy az utoljára látott előadáshoz ne fűzzek megjegyzést. Itt a két prágai színben a nagy csillagászt a színész egy kortárs, most is élő, szintén nagy tudós, az angol Stephen Hawking végletesen nyomorék, kerekesszékebe kényszerült, beszélőgépre szoruló alakjában adja elő. Hawkingot a nézők felismerik, mert sokszor szerepel, a TV-ben is gyakran látható a természet által megcsúfolt alakja. A szellemesnek gondolt geg biztosan bejön. Kérdés, hogy az angol tudós megsértődik-e, ha véletlenül megtudja, hogy milyen csúf alakban mutatták be egy, a hazájától fényévnyi távolságra lévő aprócska csillag színpadán. Ez mindenképpen ellenkezik a jó ízlés, a polgári illem szabályaival. Hawking haragját talán csak az enyhítheti, hogy nem akárki az, akit az ő alakjában mutatnak be. Az utókor majd eldönti: melyikük a nagyobb?

Nem ez az ízlésficam a rendező ötletének a legnagyobb hibája, hanem az, hogy nem ad semmit hozzá a darabhoz, sőt egy jókora falatot kiharap a madáchi koncepcióból,

Egy mási híres színpadi gnóm, III. Richárd nem véletlenül, a rendező hatáskereső, tévesen „aktualizáló”kósza ötlete miatt lett, púpos „elöl – hátul”. Bár meglehet, nem is volt ilyen torz, hanem

a történetírók politikai készítésre ábrázolták ilyen szörnynek, mert Richárd volt az utolsó York családból való király. Utána más dinasztia következett, és a rendszerváltás előttiék csak undorító alakok lehettek. Shakespeare az új rezsim alatt élt és ennek megfelelően építette fel darabját.

A tragédiában a kikapós, pénz-, és férfiéhes Éva – Madáchné Fráter Erzsébet – Frau Kepler egy élvezeg riherongy, aki a Hradzsín ligetében a szabályosan nyírt bokrok között teljes sikerrel kacérkodik a snájdig, ám üresfejű udvaroncokkal. Hát mit tegyen szegény feje egy mégannyira zseniális, de visszataszító férfi ágyában? Hiába ábrázolta Madách – az Évák közül egyetlenként – ilyen kéjsóvárnak Frau Keplert, a nézők, főleg a nők, megbocsátanak neki.

NAGY JÚLIUSI POLGÁRI FORRADALOM

Egy költői és zenei tehetséggel megáldott fiatal francia katonatiszt, az Ausztriának küldött hadüzenet napján, 1792. április 24-én egy hazafias hangulatú, lelkes házibuli után hazatérve megírta a Marseillese szövegét és zenét is komponált hozzá.

A dal a frontra induló 500 marseille-i önkéntes éneke lett. A Marseillese széles körben elterjedt, magyarra már 1794-ben lefordították. Ezt fűtyülték a halálraítélt összeesküvők – Kazinczy emlékiratai szerint – a vérpadra mentükben, 1795. május 20-án.

1795 óta mindmáig a francia himnusz. A napoleoni időkben, jóllehet ő magát a Francia Köztársaság császárájának hívta, ez állt a pénzerméken is. Ezt a dalt túl forradalminak találta. Ezért vétett zenefilológiai hibát Csajkovszkij, amikor az 1812-című nyitányában a Napoleon elleni Honvédő Háborúban a franciákat a Marseillese dallamával jellemzi.

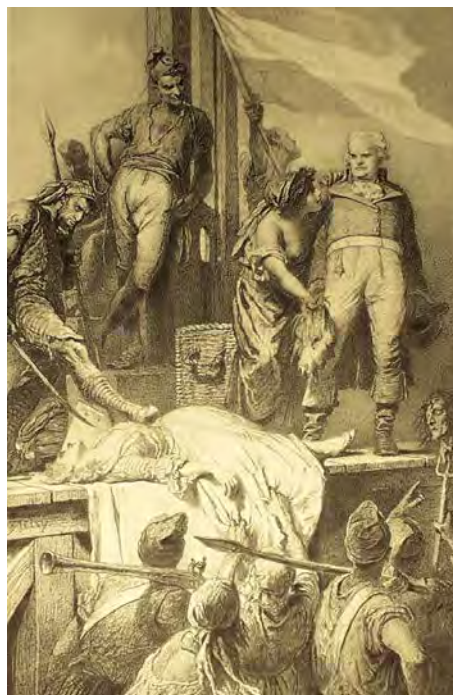
Franciaországban a forradalom emléke még mindig szent. Indulója még mindig a nemzeti himnusz, amellyel még művészileg is foglalkoznak. A köztársasági elnök intenciója alapján a 150 éve Berlioz által zenekarra átírt partitúráját nemrég modernizálták.

A Párizs városának kék- fehér és a királyi fehér színek kombinációjából alkotott trikolor még mindig az állami ünnepek elengedhetetlen attribútuma, és a polgármesterek - állítólag egyedül több van belőlük Franciaországban, mint egész Európában – vállát a nemzeti színű szalag díszíti

Amikor még volt kötelező katonai szolgálat, egy vasúti kupéban együtt utaztam enyhén pityókos bevonuló francia fiatalokkal, akik büszkén mutatták nemzeti színekkel keretezett behívójukat, amelyben ez a patetikus szöveg állt: „Gyertek a zászlók alá!”.

1940-ben, a háború első napján a rádió hírek helyett egy végtelenített szalagról a Marseillese egy dallamtöredékét játszotta: „aux armes citoyens!” („fegyverbe honfiak!”)

A forradalom 200. évfordulóján olyan tanulmányok és könyvek árasztották el a piacot, amelyek már-már royalista

hangnemben, a forradalom negatív vonásait hangsúlyozták. Ez olyan volt, mintha nálunk az államalapítás ezredik évfordulója alkalmából megjelenő cikkekben a középkorban szokásos módszerekkel kormányzó szent királyt szadista fenevadnak állították volna be.

Miért tört ki a nagy forradalom? Sportnyelven – és Szerb Antal - szavával élve, Franciaország formában volt, csak maga az állami költségvetés, mely azonos volt a királyi udvar költségvetésével, volt csődben. Külpolitikailag minden rendben volt. Az ország 30 éve nem viselt komoly háborút.

Anglia bosszantására küldött segédc csapatokat és némi pénzt a felkelőknek Amerikába az angolok ellen vívott és sikeres polgárháborúhoz. Kibékültek az örök ellenséggel, a Német- Római Birodalommal, és elvetették a szomorú sorsra jutott trónörököszt, a német császár szintén szomorú sorsra jutott leányával. Valóban rossz volt az időjárás, rossz volt a gabonatermés és felment a kenyér ára. Ez majdnem minden évtizedben előfordult, de a katonaság minden megmozdulást rendre elfojtott.

A bulvárújságokat helyettesítő röplapok a királyné erkölcstelen életmódját bírálták. A figyelem középpontjában szereplő nőket mindig megkívánják a szerelemre éhes férfiak. Így van most is a mozi,- és tévédivákkal. Még ha alaptalanul is, zaftos történeteket fantáziálnak róluk. Ilyen történetek keringtek a szentéletű Mária Teréziáról és a daliás magyar huszárról, pedig a 16 gyereket szült királynénak aligha lett volna alkalma szerelmi kalandokra. Stephan Zweig a kiváló lektúr-szerző a forradalom okának a francia király ideiglenes impotenciáját tartja, mert szerinte a kielégítetlen királynő kénytelen volt drága ékszerekkel és magas tétekben folyó kártyacsatákkal szórakoztatni magát. Azon kívül nem csak rangja miatt, hanem nőként is az első kívánt lenni a francia nők között, és ez is drága mulatság. És mindezt a nép, ahogy ma szokás mondani az „adófizetők” pénzéből tette, és így kergette csődbe a Francia Királyságot.

A forradalom valódi okát tömören és költőien, de pontosan a nemrég összehívott rendi Nemzetgyűlés egyik képviselője határozta meg: „Mi a harmadik rend? – Semmi. Mi akar lenni? – Minden.” Azaz a burzsoázia az elért gazdasági hatalom mellé követeli a politikai hatalmat is.

A forradalom parázsló lángját a csőd elhárítására felkért pénzügyminiszter elbocsájtása, mint utolsó szikra gyújtotta meg. Pedig Necker mint svájci bankár, okos ember volt. Nemhiába

mondta Voltaire: „Ha látsz egy svájci bankárt kiugrani az ablakon, ugorj utána. Biztos megéri”.

A forradalom minden perce ismert a történészek előtt, minden napjáról monográfiákat írtak. Nemcsak napjainkban, hanem 150 évvel ezelőtt, már Petőfi korában is ez volt a helyzet. Azt írta naplójában, hogy: „Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története.” Pándi Pál és Fekete Sándor is egész könyvet írt arról a témáról, mit olvashatott a költő. Mindenesetre, amikor 1848 decemberében Windisch-graetz csapatai elfoglalták pestet, első dolguk volt megkeresni Petőfit a Hatvani (a mai Kossuth Lajos) utcában. Szerencsére a költőt nem találták otthon, de a precíz rendőrtisztviselők pontos jegyzéket készítettek a lakásban talált tárgyokról. Így tudjuk, hogy a költő falán meg voltak a forradalom hőseinek könyomatos arcképei. A forradalomról szóló könyv nem szerepel a leltárban: biztos, mint „kirekesztőleges” olvasmányát, magával hordta, még Bem táborában is, hiszen éppen azért került a magyarul nem tudó tábornok mellé segédtsztnek, mert jól tudott franciául.

Fennmaradtak francia-nyelvű levelei, és Illyés Gyula csodálkozva írja, hogy azok milyen jó franciaságúak, pedig írójuk a második gimnáziumban kimaradt az iskolából, és valószínűleg élő franciával soha életében nem találkozott.

Te is, reménybeli olvasóm, biztosan ismered az egész storyt és ismered a forradalom hőseit. Az sem lehetetlen, hogy te is néha beleképzelted megad egy- egy akkori politikus helyébe, miként maga Petőfi, aki Párizsban Desmoulins Camille szeretett volna lenni. Ezért nem is untatlak a pártok harcaival és számukra mindig végzetes bukásukkal. Vezetőik sűrű egymásutánban követték egymást az ácsolt emelvényen, ahol a forradalom mindig felfalta saját gyermekeit, akik utolsó szavukkal erre figyelmeztették az utódaikat, de hiába, mert a történelem legfőbb tanulsága az, hogy sajnos nem okulunk belőle.

A vérfagyasztó történelemóra horrorisztikus felmondása helyett, inkább foglalkozzunk a törvényteleniségek „törvényes” kereteivel, a forradalmi idők nagyszámú alkotmányával. Annál is inkább, mert a törvényteleniségek alkotmányos kodifikálása korunktól sem idegen.

A törvények elfogadására hivatott testületeket magyarul parlamenteknek hívják, de sajnos ezt most nem tehetjük, mert a

parlament szót a franciák egészen másra foglalták le. Náluk ez a régi rendszerben (közismert szóval ancien regime-ben) főbíróságot jelentett, és ilyenekből vagy féltucat működött országszerte. Ítélező feladatuk mellett politikai szerepük is volt, és gyakran a központi hatalom ellen léptek fel, mintegy közvetítő szerepet töltve be a király és a nép között. A forradalom előtt is összeütközésbe kerültek a királlyal, a híres Nyakláncper ügyében.

A per lényege a következő. Egy szélhámós banda a királynő nevében hamisított levélben arra kért egy dúsgazdag bíborost, hogy vegyen meg neki egy csillagászati árú nyakéket, mert neki pillanatnyilag nincs pénze. Randevút is ígért a papnak. A csalók a bíboros pénzén meg is vették a nyakéket, de persze nem is adták oda a különben semmit sem sejtő királynőnek. A szélhámósok lebuktak, és elnyerték méltó büntetésüket. Ez eddig sima köztörvényes ügy.

D hol van itt a politika? Hol van a parlament és a király, illetve a királynő konfliktusa?

A bíboros vitán felül ártatlan, tehát fel kell menteni. De hogyan? Simán el kell engedni, hisz nem bűnös, vagy szigorúan meg kell róni, mert fel merte tételezni a királynőről, hogy egy bizsuért lefekszik a bíborossal. A párizsi parlament a király ellen hangolt lakosság nagy öröme (vagy nyomására) egyszerűen felmentette a bíborost. Ez már a későbbi események előszele volt.

Ugyanez a párisi parlament követelte, hogy hívják össze a rendi gyűlést (États généraux), amely ősidők óta nem ülésezett. Utoljára a XVII század elején, tehát D'Artagnan-ék ifjúkorában gyűlt össze. A két bútorstílusukról elhíresült, végtelenül sokáig (összesen 131 évig uralkodó) XIV. és XV. Lajos a rendi gyűlés nélkül kormányzott. Hosszú életüket önmegtartóztató életvitelüknek köszönhetik. Az aszkézist mindketten a róluik elnevezett stílusú ágyban gyakorolták.

Tehát 1788-ban össze-hívták a rendi gyűlést, a francia feudalizmus utolsó megmaradt csökevényét. Franciaország volt a feudalizmus mintaállama, ahol a feudális rendszer minden jellemző vonása megtalálható volt. Olyan volt, mint egy vaspáncélba öltöztetett lovagi állatorvosi ló. A többi korabeli rendszer a klasszikus feudalizmusnak csupán egy-egy vonását viselte, ezért sokak szerint helytelen az egész korszakot feudalizmus gyűjtőfogalom alá vonni. Franciaországban, mint láttuk, vitathatatlanul volt feudalizmus, de az végelgyengülésben

kimúlt mielőtt ősz fejét a nyaktiló levágta volna. Az ország kormányzásában a rendek már nem kaptak szerepet, ezt a feladatot a király által vezetett, gyakran akár polgári származású miniszterek látták el.

A helyi ügyek intézését sem a volt tartományurak végezték. A Fronde felkelés óta a királyok nem bíztak a főurakban. Az óriási versailles-i monstrumot azért építtették, hogy oda telepítsék a főurakat, akik ugyan a királyból sugárzó (nap)királyi fényben fürödtek, de ezzel együtt régi hatalmukat elveszítették, és szoros felügyelet alatt, mindig szem előtt voltak. A királyi kincstár óriási apanázzsal kárpótolta a szerepüket vesztett arisztokratákat. Van, aki az ennek a politikailag szükséges megvesztegető pazarlásnak tudja be azt, hogy egy virágzó gazdaság mellett, az államkincstár csődbejutott.

Tartományurak helyett, az irányítást a kormány szoros beszámolási kötelesség mellett kinevezett intendánsokra bízta. Így a nemességnek itt sem maradt feladata.

A gazdaság szervezése is kiesett az urak kezéből. A volt jobbágyaik már régen szabad birtokossá, vagy bérlővé váltak, gazdaságilag egyenlőek lettek hajdanvolt tulajdonosukkal. Amannak legfeljebb nagyobb birtoka volt, de a paraszt gazdálkodását már nem szervezte, nem is bíraskodott felette, nem felügyelte a falu rendjét. Így a megmaradt feudális, úgynevezett „banális” jogok még bosszantóbbak voltak, mint régen, mert a parasztság nem kapott semmi ellenértéket, irányítást, védelmet, gondoskodást, stb., stb. Ezek a földesúri maradvány-jogok nem voltak túl jelentősek, és nem is maradtak meg az egész országban: vadászati tilalom, italmérési tilalom, a földesúr monopóliuma a paraszt által termelt gabona kötelezően az úr tulajdonában lévő malomban való őröltetés. A sokat emlegetett pikáns jus primae noctis a valóságban sohasem létezett, ezt az erkölcsért felelős egyház nem is engedte volna meg. A nemesség fő joga és kötelessége ugyancsak már a múlté volt: a hadsereg már régen nem nemesi bandériumokból állt, hanem központilag szervezett, toborzott, vagy sorozott, egységes egyenruhába öltöztetett katonákból szervezett egységekből állt.

A régi rend ünnepélyes búcsúztatására, hosszú előkészületek után 1789. május 5-én összeült a király által összehívott RENDI GYŰLÉS, amely ősidők óta, 175 éve nem ülésezett. Ügyrendinek látszó, de érdemi nézeteltérések miatt nem tudott megegyezni a kormánnyal. A vita lényege az volt, hogy a határozatokat, rendenként (tehát két rend egy ellen, ami biztosította volna a kormány többségét), avagy fejenként szavazzák meg. Az első

rendet egyházi emberek, főleg vidéki plébánosok alkották. A nemesség képviselői elsősorban konzervatív, vidéki földesurak voltak. A harmadik rend küldötteinek 25%-a ügyvéd, 43%-a hivatalnok, a többi iparos, vagy bankár volt.

A képviselők felkészültek a nagy munkára. Úgynevezett panaszkönyveket állítottak össze, amelyekben a működő (vagy inkább működésképtelen) rendszert ostorozták, és megfogalmazták a szükséges reformokra vonatkozó követeléseiket.

Elérhető kompromisszum nem lévén a láthatáron, a képviselők – és nem csak a polgárság emberei – a Rendi Gyűlést megszüntnek nyilvánították. Átvonultak egy közeli edzőterembe (ez a történelemírásban labdaház néven szerepel). Itt magukat ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉSNEK kiáltották ki. Amikor híre ment, hogy a kormány csapatokat vont össze a főváros környékén, látványosan megesküdtek arra, hogy tovább üléseznek, és csak a szuronyok hatalmának engedelmessé válnak. Nem nagy eskü, mert a király nem is indította el a szuronyait. Mi lett volna, ha a szuronyos katonaság elindul? Napoleon majd tíz múlva meg fogja mutatni, hogyan kell egy nemzetgyűlést szuronyokkal szétzavarni.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1789. július 6. és 1791. szeptember 1. között működött, össze is hozott egy alkotmányt, amely az országot alkotmányos monarchiaként képzelte el.

Az idő túlfutott a törvényalkotók szelíd álmain. A párizsi nép 1789. július 14-én elfoglalta a Bastille-t, ezzel előre meghatározta azt a napot, amikor katonai parádét, utcabált és tűzijátékot kell rendezni. Maga az épület jóval a tűzértség bevezetése előtt épült, a város fejlődése az erődöt maga mögött hagyta. Akkor éppen a munkások lakta Saint-Antoine kerület közepén magasodott fenyegetően. Hírhedten rossz hírének köszönhetően, hogy mintegy a király magánbörtönéneként szolgált, ahová az uralkodó bírósági ítélet nélkül, bárkit becsukathatott egy, a várkapitánynak szóló rövidke levél kíséretében: „Kérem a kapitány urat, fogadja váramba monsieur Xy-t”.

A felkelők elfoglalták a zsarnokság szimbólumának tekintett erődöt, de egy fia Táncsics-félét sem tudtak kiszabadítani. Nem volt ott egy pár pénzhamisítón, kasszafúrón és gyilkoson kívül senki, tehát csupa köztörvényes alak.

Az esemény hatása alatt az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1789. augusztus 4-én megszavazta a feudális rendszer maradékainak eltörlését. A billegő trónján kapaszkodva ülő XVI. Lajos kénytelen volt a törvényeket szentesíteni.

A következő hivatalos törvényhozó testület a NEMZETI KONVENT volt, amely 1792. szeptember 20. és 1795. október 26. között működött. Üléseit az akkor még álló Tuillériák palotájában tartotta. Tagjaira minden 21 évnél idősebb francia férfi szavazhatott. A vagyoni cenzus csak jelképes volt. Összesen 749 képviselőt választottak, főleg ügyvédeket. Formális pártok ekkor még nem voltak, a küldöttek elveik és a követendő politika szerint csoportosultak három részre.

Az egyik kb. 120 főből álló csoportot girondistáknak hívták, mert hangadóik abból a megyéből jöttek. Kb. 300 fő tartozott a hegypárthoz. Nevüket azért kapták, mert az ülésterem magasan lévő széksorait foglalták el. Zömük a Jakobinus Klubhoz tartozott. A harmadik csoportot képviselte a síkság, más, pejoratív néven a „mocsár”, akikhez tartozók a két előző csoport között ingadoztak. Ezek kb. 250-en lehettek.

A Konvent megalkotta a korszak legdemokratikusabb alkotmányát 1793. június 24-én, de a háborús viszonyok miatt nem léptette életbe. Az alkotmány túlment az „Ember és Polgár Jogai”-ban foglaltakon. Megfogalmazta a munkához, a művelődéshez, sőt a fegyveres felkeléshez való jogot is. Az alkotmány szövegét nem olvastam, a fegyveres felkelésre vonatkozó hivatkozást egy, a forradalommal foglalkozó enciklopédiában találtam. Kíváncsi lennék, hogy szól a passzus? Olyan lehet, mint az a szöveg, amelyet még mint a Magyar Néphadsereg örvezetői fokozatot elért katonája tanultam: „A honvéd köteles minden parancsot teljesíteni, kivéve a népellenes parancsot”. A részletek a honvédra, illetve jelen esetben a francia prolira, vagyis a pantallósokra vannak bízva. A korabeli nyelv ezeket sans-culotte-oknak hívta, azaz olyanoknak, akik a felsőbb osztályokban szokásos halásznadrágszerű, culote helyett hosszú nadrágot, pantallót viseltek.

A konvent nagy tetteket hajtott végre. Szervezte és vezette az ellene alakult koalíciós hatalmak elleni háborút, amelyet taktikai megelőzés céljából saját maga üzent meg, megelőzve az ellenséges hatalmak támadását. Harcolt a Vendée-ben kitört, az emigráns arisztokraták által vezetett és az angolok támogatta parasztfelkelés ellen. A nép azok ellen lázadt fel, akik felszabadították a feudális kötöttségek alól! Van ez így! 60 évvel ezelőtt, még gimnazista koromban a vendée-i felkelést a kronstadti matrózlázadáshoz hasonlítottam. A forradalom hős tengerészei fellázádtak 1921-ben a kommunisták ellen. Érthetetlen és megmagyarázhatatlan dolognak tartottam. Nem lett belőle nagy baj, mert az éppen üléselő pártkongresszus ugyancsak hősies

küldöttei a befagyott Balti tenger jegén megrohamozták az ellenforradalmárokká vált matrózok erődjét.

A Konvent eltörölte a királyságot, és köztársasággá alakította Franciaországot. Az ellenséggel való összejátszás miatt perbe fogta a királyt, és ki is végeztette.

Létrehozta a hatalomgyakorlás operatív szerveit: a Közjóléti Bizottságot, amelyet maga Robespierre vezetett, és a forradalmi törvényszéket. A veszélyeztetett helyekre, valamint a frontokra nagyhatalmú konvent-biztosokat küldött. Magának a Konventnek ezáltal csökkent a jelentősége, az ügyek főleg a bizottságokban dőltek el. Jó példa erre a király pere. XVI. Lajost még a Konvent hallgatta ki és ítélte halálra. Nejének csak egy bizottság, a forradalmi törvényszék előtt kellett megjelennie, de a halálos ítélethez a bizottság határozata is elég volt. A Konvent operatív szervei megszüntették az addig szokásban volt népitéleteket, és a terrornak hivatalos formát kölcsönöztek az országszerte működő forradalmi törvényszékek. Ezek az 1793. május 10-ei alapításuk óta állítólag 16594 halálos ítéletet hoztak, ebből csak magában Párizsban 2747-et. Az áldozatok közül 20% nemes, 9% egyházi személy, a többi pedig polgár volt.

Mi volt a szembetűnően kegyetlen terror valódi oka? A legvalószínűbb magyarázatnak az tűnik, hogy az uralmát biztosítani kívánó forradalmi elit így akarta megnyugtatni az elégedetlenkedő negyedik rendet, a városi proletariátust, hogy mi lám a helyünkön vagyunk, itt állunk a forradalmi vártán, és tesszük a dolgunkat. Ezzel a szokatlan kíméletlenséggel sok bel- és külföldi hívüket eltaszították maguktól, és rossz hírük máig megmaradt.

A Konventben képviselt másik elit csoport úgy gondolta – mint később ki is derült helyesen-, hogy a negyedik rendet más eszközökkel is féken tudja tartani, és nincs szüksége erre a Savonarola-típusú, puritán szigorra, amely a saját mindennapjait is kényelmetlenné teszi. Ezért egy puccsal eltávolította a uralkodó jakobinus csoportot, és véget vetett a forradalmi törvényesség felesleges kegyetlenségének. A puccs 1794. július 24-én, a forradalmi naptár szerint thermidor 9-én történt.

Egyes vélemények szerint ezzel vége is lett a Nagy Juliusi Polgári Forradalomnak, mások a végét 1799-re teszik, amikor Bonaparte tábornok, katonai puccsal megszüntette a forradalom utolsó törvényhozó testületét, az ötszázak tanácsát, és magát deklarálta első konzulként az állam egyeduralgó vezetőjének. Olyan vélemény is van, amely szerint a forradalom a napoleoni

háborúk végéig tartott, mert akkor került zavartalanul ismét hatalomra a régi rend, az ancien regime.

Mindenesetre biztos, hogy a XIX. századot két forradalom foglalja keretbe: a Nagy Francia és a Nagy Októberi forradalom. Próbáljuk a kettőt párhuzamba állítani, mindkettő véres volt, az egyik csak a XVIII. század, a másik a XX. század szintjén. Ezek nem összemérhető kvantitások. Nem véletlenül született az a keserű bon mot, hogy senki sem gondolta volna, hogy a XIX. század után a XX. század fog következni.

Mindkét forradalom diktatúrába torkollott saját századának színvonalán. Az egyik meg akarta szerezni egész Európát, és valóban, Napóleon vezetésével majdnem az egész kontinenst 20 évre uralma alá vetette.

A másik célja a világforradalom volt, de az 1919-es német és magyar forradalmak bukása és a lengyelországi háború kudarca után, a kérdést jobb időkre elnapolták. 1945 után mégis megszerezték Európa harmadát egy fél évszázadra.

Az alapvető különbség a két forradalom között az, hogy a francia elérte célját: uralkodó pozícióba emelte, igaz, hogy a nép vállán állva, a burzsoáziát. Uralma ma is töretlen.

Az októberi forradalom, meghirdetett céljával ellentétben, nem tudta a proletariátust uralkodó szerepbe segíteni és ezzel megszüntetni, ahogy a paradox fogalmazásokat kedvelő Marx gondolta. Ez nem is fog sikerülni, mert a proletariátus nem uralomra jutása miatt fog megszűnni, hanem azért, mert a műszaki fejlődés nagy tömegeit feleslegessé teszi.

A TŐKE TÁTOTT SÁRGA SZÁJA

Jó harminc évvel ezelőtt láttam a Tragédiát a belorussziai minszki orosz színház előadásában. Ott az Úr bejött, mint mester bőrkötényben, fáradtan leült, kezét egy olajos ronggyal megtörülte, és mint elégedett büszke sztahanovista, rákezdett mondókájára: „Be van fejezve a nagy mű, stb., stb.” Dicsérte munkája első osztályú minőségét, elsősorban a tartósságát emelte ki. Égi versenytársa, Lucifer rámutatott a munka selejtes voltára és fogadkozott, hogy ezt a darab folyamán be is fogja bizonyítani. Úgy fog viselkedni, mint az ördög ügyvédje, mint a jezsuitáknál az advokatus diaboli, pedig ő nem az ördög ügyvédje, hanem maga az ördög.

A minszki rendezésnek volt még egy jópofa megoldása. A bábjátékos a hús-vér Ádámot és Évát mozgatta marionett-figurákat utánzó mozdulatokkal.

Lucifer kísérlete kudarcot vallott, pedig minden színben fényesen bebizonyította, hogy pocsék egy világ, amiben élünk, és előreláthatóan, – ugyan ezt nem bizonyította, csak feltételezte –, még pocsékabb lesz. A jövőt Lucifer, mint egy atomháború utáni világot mutatja be. Ezt a napjainkban már reálisan elképzelhető végpusztulást számtalan regény és film vizionálja. Lehet, hogy a műveket maga Lucifer rendelte meg, hogy érvelését modern eszközökkel is alátámassza. A darab végére bekerült egy optimista kicsengésű passzus – mintha a lektor kérte volna. Ez a szó szoros értelmében deus ex machina slusszpoén szerintem – és Lukács György szerint –nem tudja ellensúlyozni a Tragédia alapvetően pesszimista alaphangulatát.

Az optimista végződést a hozzáértők azzal magyarázzák, hogy a mű keletkezése idején a politikában felcsillant egy reményteljes pillanat. A Bach-rendszer megbukott, és Ferenc József külpolitikai nehézségek miatt, mintha fogát húznák, kénytelen volt összehívni az Országgyűlést. Madách, aki homo politikus volt, tagja lett az új parlamentnek. A dologból nem lett semmi. A császárnak még egy pofon kellett, hogy Magyarország

fél-függetlenségébe beleegyezzen. A kiegyezést Madách már nem érte meg.

A darab minden része olvasmányélményeken alapul. A mennyországban játszódó jelenetekhez az ó-szövetség biztosította a sillabuszt. A történelmi színek anyagát Madách szintén olvasmányaiból merítette. A szerző több nyelven olvasott. A jövő rémképéhez a most utópista-szocialistának nevezett irodalomból merített ihletet.

Egyedül a londoni szín az, ami Madách korában játszódik, de ehhez nem lehetett saját, hazai élménye. A klasszikusnak elkeresztelt kapitalizmus ebben a formában csak a kiegyezés után pörgött fel teljes fordulatszámmal, és majdnem azonnal egy gazdasági válsággal mutatkozott be.

A fiatal kapitalizmus lényegét a kortárs írók a pénztőkében látták, és mint reprezentánsát a bankárt jelölték meg. Balzac is a bankárban látta a kor jellemző képviselőjét. Jókainál is a tőkés, a nagykereskedő az uralkodó osztály fő figurája. Az egyetlen vállalkozó, Berend Iván is egy ősrégi szakmában, a bányászatban jeleskedik.

Madách ráérezett arra, hogy a tőkés társadalom esszenciális lényege a gyáripár, és fő szereplői az antagonista ellenfelek: gyáros és a munkás. Ebben a korban, a XIX. század 60-as éveiben kevesen tudták, hogy a korszak a gépek, a gyárak korszaka, a műszaki haladás korszaka. A kor kapitánya pedig a vállalkozó (a korabeli szóhasználata szerint a nyelvújítás leleményével élve a „merénylő”, ti. az, aki mer)

Madách a kivételek közé tartozik. Ilyen kivétel volt kortársa, Verne Gyula is, aki irodalmi munkásságának központi elemévé a műszaki-tudományos haladást választotta.

A londoni színben utalás történik a munkásmozgalomra, amely Magyarországon akkor még csírájában sem volt meg. Madách olvashatott a sajtóban a munkásság első, primitív megmozdulásáról, a luddita géprombolókról. A XIX. század első évtizedében ez nagy port vert fel, és a hatóságok annyira komoly veszélyt láttak benne, hogy a parlament halálbüntetéssel kívánta súlytani a ludditákat. A század 30-as – 40-es éveiben a chartista formát öltő mozgalom volt a munkásosztály első szervezett bejelentkezése a történelem színpadán, ahol azután száz évig meghatározó szerepet játszott. A chartisták több millió aláírással támogatott petíciót nyújtottak be a parlamenthez (ezt nevezték nép-chartának), amelyben munkajogi és szociális kívánságaikat adták elő.

A londoni szín egyik jelenetében az egyik szereplőt akasztani viszik, mert szerelemfáltásból leszúrta egy gyáros fiát, aki elcsábította kedvesét, mialatt ő kórházban volt. Mikor kijött a kórházból, se szerelmét, se munkahelyét nem találta. Társai úgy találják, hogy ez nem sima köztörvényes gyilkossági ügy, hanem a burzsoá osztálybíróság kegyetlen ítélete egy szerencsétlen elvtársuk ellen. Ezért azt ígérik, hogy megbosszulják.

Mindezekről a mozgalmaktól Magyarország még távol volt. Az erről szóló híreket a régmúlt céhlegények utódai, a külföldön tanulmányúton járó valcoló munkások hozták magukkal.

Madách bizonyára ismerte a kor leghíresebb, világszerte elterjedt közgazdaság-tudományi könyvét a „Nemzetek Gazdaságáról”, amelyet Adam Smith írt, és már régen, 1776-ban jelent meg. A kor gazdasági alpműve nagy hatással volt minden gondolkodóra. Azt fejtegeti, hogy nem a föld a nemzet gazdaságának alapja, ahogy azt a fiziokrata iskola tanította, nem is a behozatali többlet, amint azt a merkantilista, állami szintre emelt gondolkodás vallotta. Adam Smith szerint a nemzet gazdagsága a munkán alapul, amelynek értékei a szabad kereskedelemben cserélnek gazdát. Az árakat egy „láthatatlan kéz”, azaz a piac szabályozza. Ennek önállóan, állami befolyástól függetlenül kell működnie. A természetes értéket, az áruk szűkössége vagy bősége határozza meg a piaci mechanizmuson keresztül. Ugyancsak a piaci verseny osztja el legcélszerűbben a nemzet erőforrásait. A munka- és értéktulajdonosok viselkedését az önérdek, az egoizmus irányítja.

Marx, aki Madách-csal nagyjából egyidős volt, Smith gazdaságtanát azzal egészítette ki, hogy a munkás nem a munkáját, hanem a munkaerejét adja el. Ennek árát a kereslet és a kínálat viszonya határozza meg. Felső határa nincs, alsó határa a munkaerő újratermelésének az adott kor és társadalom által elfogadott minimális ára határozza meg. A munkának, ami minden árunak az értékmérője önmagának nem lehet értéke. Ez olyan abszurd lenne, mintha megkérdeznénk: hány forintot ér egy forint? Ezt a látszólagos paradoxont Marx a Tőkében fejti ki. A könyvet Madách már nem olvashatta, mert csak valamivel halála után jelent meg.

A Tragédia londoni színeben lépten-nyomon hallunk a gyilkos

Konkurencia harcról. A legtragikomikusabb az, amikor a koldusok marakodnak a „placc”-ért, ahol letehetik zsíros kalapjukat a behullajtott pennyk reményében. Ehhez is találhatott Madách szakirodalmat, ha eljutott hozzá John Gay 1728-ban előadott

darabjának, a Koldusoperának a szövege. (Ez távolról sem biztos, mert a XVIII. századi darab csak korunkban lett felkapott, amióta Brecht kiásta a feledésből, és nagyszerű színdarabot írt belőle.)

A konkurenciára panaszodik a cilindert viselő (és feltehetően szivarozó) gyáros is, mert kénytelen silányabb árut gyártani. Beszélgető társa más megoldást, a munkaidő meghosszabbítását javasolja: „Dolgozzanak fél éjjel gyárainkban.” Ez az elérhető profit növelésén túlmenően azzal a pótlólagos előnnyel is jár, hogy a munkás kevesebb időt tölt felesége ágyában, és értelemszerűen kevesebb gyereke fog születni. Csökken a népszaporulat, ami az általános szegénység fő oka, mert a kor felfogása szerint törvényszerű, hogy az élelmiszerfogyasztás meghaladja az élelmiszer-termelést. Ezt a törvényt Smith egyik kortársa, a statisztikus Malthus hirdette.

A tőke uralta társadalomban a művészet és a tudomány is árucikké válik, mint a „mosószer”(ha egyáltalán már feltalálták). Ezt panaszolja a zenész és a tudós is, aki kénytelen nyeglévé válni. Madách korában a szó csalót jelentett a TESZ szerint. A tudós kénytelen a verseny miatt hamis ismeretekkel kereskedni, a hegedűsnek muszáj fülbemászó, de silány, számára is utálatos zenét játszani.

Nem tudom, hogy Madách korában a művészet és a tudomány üzletté válása értelmiségi körökben nyilvánvaló téma volt-e, vagy a költő jövőbelátó ihlete vetítette előre. Az biztos, hogy a XX. század költészetének ez egyik vezérmotívuma. A példák sora végtelen és közismert.

A két almáját piacra felkínáló utcalány legalább valódi áruval kereskedik, de nem érdemes vásárolni tőle, mert Madáchtól tudjuk:

*„A csók mézének ára ott van,
Amely nyomában jár, a lehangolásban.”*

Még az ártatlan, büszke és vallásos Évát is megrontja a kor megkövetelte anyagiasság. A munkásnak öltözött Ádámot, aki udvarolni akar neki, elzavarja, és csak akkor kész karjaiba omolni, amikor félfüllel meghallja, hogy udvarlója gazdag hajótulajdonos és most fut be négy, fűszerrel megrakott hajója az Indiákról a Thames kikötőjébe. Éva veszélybe került ártatlanságát csak az menti meg, hogy a Szűz Mária szobra előtt Lucifertől kapott nyakék undorító varangyos békává változik. Az Úr figyel, de csak végszükségben nyúl bele a történetbe.

Miután Éva is elvesztette morális szüzességét, csak a vidám, pajkos diákok képviselik a tisztességet. De ne legyenek illúzióink. Tudjuk, szintén Madáchtól, hogy később ők is a szokott pimasszá fajulnak.

Ilyen a burzsoá világ. Ide igyekezett a költő hazája is, ahová egy pár év múlva sikerült is többé-kevésbé felkapaszkodnia. Később egy emberöltőnyi ideig más úton támolygott, de aztán visszatért erre az útra.

Ha az ezzel a feladattal ősidők óta megbízott Gábrriel arkangyal belefújna a Madách feltámadását jelző kürtbe, mit szólna a mester? Hallelúja kiáltaná lelkesen, ez az Ember Tragédiájának a lehető legtökéletesebb befejezése?

FÜGGÖNY???

ESZKIMÓK

Van Verne Gyulának ... (szerintem így írják és így ejtik, hiszen már annyira magyar, mint Luther Márton és Kálvin János; azt, hogy „zsán kálven” egy magyar meg sem értené), szóval van Vernének egy kisregénye, amelyik egy olyan drasztikus természet-átalakítási tervvel foglalkozik, amely összemérhető a hírhedt Davidoff (írjuk most franciásan) féle tervvel. A jeles szovjet mérnök azt találta ki, hogy fordítsuk Dél felé a bővizű szibériai folyókat, és ezzel öntözzük az ottani sivatagokat.

Hasonló zseniális tervet eszeltek ki a baltimori Gun Klub nyugalmazott tüzérei – ugyanazok, akik felrepültek a Holdra. A terv száz évvel a szovjet terv után született Amerikában, és nem nélkülözte az üzleti haszon elemeit sem. Azt gondolták ki, hogy felhasználva egy gigantikus ágyúlövés reakció-erejét, elferdítik a Föld tengelyét úgy, hogy az Északi sarok délebbre kerüljön, és így az arktikus fagyos terület termőföldre váljon. Mielőtt a tervet végrehajjták, árverést hirdetnek a biztosan senkinek se kellő terület eladására. Az aukción a sarkkörü tulajdonnal rendelkező államok képviselői vehetnek részt: USA, Kanada, Oroszország, Anglia és Dánia valamilyen Dániához tartozó sziget jogán. Az ágyúsok voltak az egyedüli ajánlattevők a jeges pusztaságra, így az ő tulajdonukba került, és hozzákezdhetek a nagy terv végrehajtásához. Mély lyukat fúrattak a Földbe, megtömötték puskaporral, és elsütötték a gigantikus ágyút. Számításuk azonban hibásnak bizonyult. A Föld tengelye nem fordult el, és csak egy ausztráliai szeizmográf érzékelt egy kis kilengést az eszkimók nagy bánatára.

Megvigasztalhatjuk eszkimó barátainkat, hogy a beharangozott eljövendő üvegházhatás hazájuk klímájára pozitív hatást fog gyakorolni. Várjanak még párszáz évet, és minden jóra fordul.

Az eszkimókra vonatkozó adatok Kanadában arra utalnak, hogy ők már 10 ezer éve laknak az erdőt, tehát fát nem ismerő területen. Életmódjuk a környezet adottságához alakult.

Élelmüket a vadászat és halászat biztosítja. A húst nyersen fogyasztják el. Maga az eszkimó szó „nyershúsevőt” jelent a számtalan indián nyelv egyikén, és a dánon keresztül terjedt el világszerte. Ruhájukat bőrből, lábbelijüket vastag fókabőrrel varrják. Garderójuk egyik ügyszabójának az „anoráknak” a neve széleskörűen elterjedt, mint a síelők kedvelt, praktikus ruhadarabja. Fő közlekedési eszközük az általában hóval borított szárazföldön a rénszarvas, vagy a kutya-vontatta szán. A vízen saját találmányukat, a bőrrel bevont kajakot használják. Mind a szó maga, mint a csónak eszkimó eredetű. A magyarok fülének nagyon kedves, mert kajakozóink ezzel a hajóval számtalan aranyérmeket szereztek.

Eszközeiket főleg csontból faragják. Ezek közül vannak művészi igényel készült, néha szoborszerű alkotások is. Környékükön azelőtt ritkán fordult meg fehér ember, legfeljebb az Észak-nyugati átjárót, az Atlanti és a Csendes-óceánt összekötő víziutat kereső vitorlások hajótörött legénysége járt arrafelé. Előfordultak bálnavadászok is, akik között gyakran voltak négerek, szabadok, vagy szökött rabszolgák, akik ezt a veszélyes mesterséget vállalták.

A tudósok azt mondják: eszkimó nép nem létezik. Ez egy összefoglaló elnevezés, olyan, mint „fehér” vagy „sárga”. Azokra a mongolfajú, különböző nyelven beszélő emberekre használják, akik a sarkkörön és az erdőövezeten túl élnek. Számukat Észak-Amerikában – az USA-ban, Alaszkában, illetve Kanadában 850 ezerre becsülik, Grönlandon 50 ezren, Szibériában csak 5 ezren vannak, de róluk viszonylag sokkal többet tudunk, mert náluk Szibériában, a hozzá közelebb eső területen néprajzosaink és nyelvészeink gyakrabban fordultak meg. Az egyik eszkimó nyelv az aleut, állítólag kapcsolódik az ural-altáji nyelvekhez, és így távoli rokona a finn-ugor, tehát a magyar nyelvnek. Más vélemények szerint a rokonhangzású szavak mindkét csoportban átvételek a türk nyelvből. Ez már igazán „halszagú atyafiság”, ahogy a XIX. századi török – finn nyelvészeti vita idején a finn-ugor eredetet bizonyító nyelvészeket csúfolták. Ezzel a rokonsággal biztos nem ugratták volna a Nokia-gyártó finneket!

Korunkban az északi tájakon is megjelent az iparosítás, elsősorban bányászat formájában. Az Észak meghódításának kétféle módjáról szoktak beszélni. Az egyik a kanadai módszer, ahol nem európai értelemben vett városokat építenek, hanem, ugyan komfortos, de csak munkásszállókat. A dolgozókat, akik nélkülözni kénytelenek a város nyújtotta szolgáltatásokat, sűrűn

cserélik, és jól megfizetik. A szovjetek igazi városokat igyekeztek építeni. Volt mozi, színház, művelődési otthon, áruház (az áruk megléte itt is kétséges volt). A lakóépületek is városi jellegűek voltak és a dolgozók családotól költöztek be, tehát nem hiányozhatott az iskola és az óvoda sem, Az utcákon autóbuszok és trolis közlekedtek. Műszaki problémát a sarkkörön túl az örökké fagyott talaj jelent. Minálunk szabvány szerint a talaj télen 90 cm mélyen fagy meg, és az alapoknak ennél mélyebbeknek kell lenniük. Az örök fagy mellett arra is kell gondolni, hogy az alapozás síkja alatt a fűtött épületekben a talaj ne olvadjon fel, hisz akkor a házak megsüllyednének. Mindkét módszernek vannak előnyei és hátrányai.

A civilizáció az eszkimókat is utolérte. Az ősi szerszámokat – nyíl, dárda, szigony – felváltotta a puska. Fókára még vadásznak, de a bálna már természetvédelem alatt áll. Világításra elektromos áram szolgál (bálnaolaj helyett). Ezt dinamó szolgáltatja. Életmódjuk gyökeres megváltozását mi sem bizonyítja jobban, hogy megfáradt, depresszióra hajlamos, túlterhelt menedzserek számára sarki szafarikat szerveznek méregdrágán, és ebből a bevételből motoros szánokat tudnak venni. Gyermekeik már iskolába járnak, és a kanadai eszkimók fiatalabbikja tud angolul.

Ősi hitvilágukat még sokan őrzik, ez nem a fagyos éghajlaton élő népek sajátossága, nálunk is előfordul. Az évszázadok óta vidékükön járó misszionáriusok és a napjainkban őket felkereső orvosok még nem tudták megingatni helybeli kollégáik – a sámánok - renoméját.

Úgy tűnik, a vallás minden korban, és minden szélességi fokon előbb-utóbb megjelenik az emberi társadalomban, és nagyon sokáig, akár napjainkban, minden kényszer nélkül maradnak hívei. Az ezzel foglalkozó tudósok az eszkimók vallását animizmusnak keresztelték el a latin lélek szó alapján, mert az ebben hívők az élő, vagy akár élettelen tárgyaknak lelket tulajdonítanak. A hozzáértők szerint a fák imádata az animizmus klasszikus formája. Még Rómában is imádtak egy fügefát, amelyik kapcsolatban volt a városalapító testvérpárral. Ez a forma itt az imádat tárgya hiányában nem jöhetett számításba, helyébe a szent állat szerepét a zsírt, húst, bőrt szolgáltató fóka tölti be. Az indiaiakkal ellentétben a szent fóka nem érinthetetlen. Madách helyesem tudta, hogy a fókavadászat agyonverés útján történik, mert az állat pázás és az ebből következő szülés alkalmából kimászik a szárazföldre, vagy egy

úszó jégtáblára, így könnyen megölhető, és egy jóízű főkapörkölt lehet belőle.

Ahogy minden lény, a foka és az ember, valamint a növény teste halandó, de lelke örök, és ront, vagy javít, de nem henyél. A sámán a legmagasabb szellem és az ember között animátorként működik. Ez minden vallás alapja, bármilyen szofisztikált legyen is.